

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВ

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Соціальна робота з дітьми, що виховуються у неблагополучних сім'ях: виклики та можливості
«Social work with children raised in disadvantaged families:
challenges and opportunities»**

Виконала: здобувачка денної форми навчання

спеціальності 231 Соціальна робота

Освітня програма «Соціальна робота»

Баджелідзе Ніно Тенгізівна

Керівник канд.політ.наук,

доц. Хлівнюк Т.П. _____

(підпис)

Рецензент канд. психол. наук, доц. Кирилішина М.Г.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри №

_____ від _____. _____ 20__ р.

Завідувачка кафедри

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № __ від _____. _____ 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Хлівнюк Т. П.

(ПІБ)

(підпис)

(ПІБ)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ	6
1.1 Сутність поняття «неблагополучна сім'я»: визначення, критерії, типи	6
1.2 Теоретичні підходи до аналізу ситуації дітей з неблагополучних сімей.	13
1.3 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей з неблагополучних сімей в Україні	16
Висновок до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ	24
2.1. Аналіз стану соціальної підтримки дітей з неблагополучних сімей в Україні	24
2.2. Основні виклики у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей	27
2.3 Можливості для ефективної соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей	32
Висновок до другого розділу	35
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ	37
3.1. Аналіз практики надання соціальних послуг дітям з неблагополучних сімей в Одеському регіоні	37
3.2. Аналіз практики використання методів і форм соціальної роботи з дітьми, які виховуються в неблагополучних сім'ях	43
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей	51
Висновок до третього розділу	55
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я виступає базовим інститутом соціалізації особистості. У сприятливому та гармонійному сімейному середовищі дитина має змогу розвиватися як у фізичному, так і в психологічному аспектах, опановує важливі соціальні навички, формує систему цінностей і особистісні якості, необхідні для ефективної взаємодії в суспільстві. На макрорівні родина виконує низку ключових функцій — репродуктивну, виховну, економічну, рекреаційну та регулятивну, що вимагає від її членів дотримання високих морально-етичних норм, взаємної підтримки та задоволення емоційно-психологічних потреб. Саме такі характеристики є основою поняття сімейного благополуччя. У разі часткової або повної втрати родиною здатності до реалізації своїх основних функцій створюються несприятливі умови для розвитку дитини, що є підставою для визначення такої сім'ї як неблагополучна.

У сфері соціальної роботи неблагополучними вважаються ті сім'ї, в яких порушуються норми поведінки, соціальні та моральні цінності. Це можуть бути родини, де спостерігаються постійні конфлікти, зневага до виховання дітей, відсутність взаєморозуміння між членами сім'ї, а також брак знань і навичок у батьків щодо виконання батьківських обов'язків. Такі умови негативно впливають на розвиток дитини та її здатність до повноцінної соціалізації.

Забезпечення ефективної підтримки таких родин є одним із ключових завдань соціальної роботи, оскільки саме від стабільності сімейного середовища залежить формування здорової, соціально адаптованої особистості.

Мета дослідження – проаналізувати практики соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей в Одеському регіоні та розробити рекомендації щодо їх вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання:**

- розкрити сутність та зміст поняття «неблагополучна сім'я»;
- охарактеризувати теоретичні підходи до розуміння проблем дітей, які зростають у неблагополучних сімейних умовах;
- здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення соціального захисту дітей з неблагополучних сімей в Україні;
- дослідити сучасний стан соціальної підтримки дітей з неблагополучних сімей, виявити основні виклики та можливості у практиці соціальної роботи з даною категорією;
- дослідити практики надання соціальних послуг дітям з неблагополучних сімей в Одеському регіоні та зробити рекомендації щодо їх вдосконалення.

Об'єктом дослідження є система соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей.

Предметом дослідження є особливості, стан та напрями вдосконалення практики соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей в Одеському регіоні.

Методи дослідження: аналіз документів, спостереження, синтез

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні досвіду надання соціальних послуг дітям із неблагополучних сімей в Одеському регіоні, аналізі ефективних методів і форм соціальної роботи з цією категорією дітей, а також у формуванні рекомендацій щодо її вдосконалення. Отримані результати можуть бути використані соціальними працівниками, педагогами та іншими фахівцями у сфері соціальної роботи для покращення якості підтримки дітей у складних життєвих обставинах, підвищення ефективності практичної діяльності та впровадження нових підходів у професійну діяльність.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені на двадцять п'ятій Міжнародній науково-практичній конференції. Актуальні дослідження в соціальній сфері (м. Одеса, 19 травня 2025 р.).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох головних розділів, висновків, списку використаної літератури та додатку. Всього в роботі 61 сторінка друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ

1.1 Сутність поняття «неблагополучна сім'я»: визначення, критерії, типи

Сім'я — це головне середовище, у якому дитина зростає, навчається спілкуватися та формує свою особистість [1; с. 202].

Згідно зі статтею 3 Сімейного кодексу України [46], сім'я визначається як первинна та фундаментальна ланка суспільства, до складу якої входять особи, які ведуть спільне господарство, проживають разом і мають взаємні права та обов'язки. При цьому подружжя визнається сім'єю навіть у випадках, коли чоловік і дружина тимчасово не мешкають разом через поважні обставини, такі як навчання, працевлаштування, лікування або необхідність догляду за родичами.

Сім'я в сучасному суспільстві виконує важливу роль у процесі соціалізації дитини, оскільки саме в родині вона вперше засвоює соціальні норми та правила поведінки [25]. Родина є найближчим і найстабільнішим соціальним оточенням, яке впливає на розвиток особистості протягом усього дитинства [30]. Крім того, сім'я відображає загальний стан суспільства, його проблеми й зміни, що відбуваються в соціальному середовищі.

Т.Ф. Алексеєнко у статті «Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї» [10] підкреслює, що позитивна соціалізація у сімейному вихованні можлива лише за умови створення атмосфери емоційного благополуччя, взаємоповаги, спільного творчого пошуку та спільного життя. Такий підхід забезпечує становлення почуття власної цінності дитини поряд з визнанням значущості колективних цінностей, що, у свою чергу, стимулює розвиток гуманних міжособистісних стосунків. Авторка рекомендує розглядати дитину як

суб'єкта виховного процесу, що передбачає рефлексивну та діалогічну форму взаємодії.

Сімейне неблагополуччя є однією з актуальних соціальних проблем нашого часу [32]. Під ним мається на увазі комплекс соціальних, економічних та психологічних характеристик, зокрема: статус родини в суспільстві, особливості зайнятості її членів, взаємодія між батьками та дітьми, емоційне сприйняття цієї взаємодії та типові поведінкові моделі.

У науковому дискурсі поняття «неблагополучна сім'я» трактується по-різному. Для характеристики таких сімей дослідники застосовують поняття «дисфункціональна сім'я», «сім'я в стані кризи», «аморальна сім'я», «сім'я, у якій присутнє насильство», «родина з суттєвими недоліками у вихованні дітей», «конфліктна сім'я», а також родини, де спостерігається алкоголізм, наркоманія чи наявність засуджених осіб [19; с. 148].

Неблагополучна сім'я – це сім'я, яка потрапила у складні життєві умови, що призводять до виникнення комплексних проблем у різних сферах: матеріальній, психологічній, педагогічній та соціальній. Через низький рівень ресурсів і підтримки така сім'я не в змозі самотійно подолати наявні труднощі, тому потребує комплексного втручання з боку державних служб, соціальних інституцій і громадських організацій [14]. В таких родині спостерігається зниження соціального статусу, що негативно впливає на здатність сім'ї виконувати свої основні функції, зокрема забезпечувати дитині належні умови для розвитку. Для дитини в такій сім'ї характерне відчуття неблагополуччя, яке виникає через нестачу любові, уваги та захисту її прав і потреб.

Виходячи з наведених чинників, функціонування неблагополучної сім'ї детермінує потребу в системному та комплексному втручанні з боку релевантних суб'єктів соціальної роботи. До таких суб'єктів належать державні служби, відповідальні за надання соціальних, медичних та освітніх послуг; соціальні інституції, що спеціалізуються на підтримці вразливих груп населення; а також громадські організації, які часто здійснюють безпосередню

роботу з громадами, надаючи психологічну, юридичну, матеріальну або консультаційну допомогу. Метою зазначеного втручання є не лише ефективне подолання наявних проблем, а й формування у сім'ї стійких механізмів для забезпечення автономного функціонування у подальшій перспективі.

Одним із найбільш значущих наслідків сімейного неблагополуччя є деградація соціального статусу родини. Зазначене проявляється у зниженні рівня суспільної довіри, процесах стигматизації, а також обмеженні доступу до соціальних благ та можливостей розвитку. Ця обставина, у свою чергу, негативно відбивається на здатності сім'ї виконувати свої базові функції, особливо в частині реалізації виховних, захисних та соціалізуючих аспектів, які є критично важливими для забезпечення оптимальних умов розвитку дитини. У контексті таких сімей дитина часто позбавлена адекватного харчування, належної освіти, необхідної медичної допомоги, безпечного простору, а також достатньої емоційної підтримки.

Неблагополуччя в сім'ї – це серйозна перешкода на шляху до здорового розвитку дитини. У сім'ях, де панує напруга, конфлікти і емоційне відчуження, дитина втрачає природну потребу в теплих взаєминах з батьками. Це часто викликає в неї закритість, егоїзм, підвищену впертість і нерідко конфліктність у стосунках з оточуючими. Вона може відчувати невпевненість у собі, відчувати образу або, навпаки, переоцінювати власні сили [34]. Таке емоційне напруження часто веде до проблем із дисципліною, втеч з дому і навіть до агресивної поведінки. Через це діти з таких сімей мають значно більші шанси опинитися серед дітей із девіантною поведінкою.

Таким чином, сімейне неблагополуччя виступає одним із ключових факторів, що ускладнює гармонійний розвиток і соціалізацію дитини.

Сімейне неблагополуччя можна визначити за такими критеріями, як:

- Низький рівень доходів;
- Безробіття батьків;
- ігнорування освітніх потреб дитини;
- відсутність турботи про дітей;

- ізоляція від суспільства;
- зловживання батьками спиртними напоями;
- вживання наркотиками;
- аморальний спосіб життя;
- конфлікти у стосунках дітей і батьків;
- морально-правових норм поведінки в суспільстві (скоєння різних видів правопорушень) [47; с. 64], [50; с. 182-183].

Здебільшого виокремлюють два основні типи неблагополучних сімей:

1) Відкритий тип, до якого відносяться:

- конфліктні сім'ї – це ті, де психологічні фактори, такі як відсутність навичок конструктивного спілкування, нездатність рахуватися з думкою інших та ігнорування інтересів, призводять до руйнування зв'язків та частих конфліктів між батьками [57].

- проблемні сім'ї – це сім'ї, які через різні внутрішні або зовнішні чинники не може нормально виконувати свої основні функції: виховання дітей, їхній розвиток, забезпечення матеріальних потреб та створення сприятливого психологічного клімату [28]. У таких сім'ях часто порушуються взаємини, що призводить до негативних наслідків для всіх її членів, особливо для дітей.

- асоціальні сім'ї (девіантні) – це ті, що функціонують з численними відхиленнями від суспільних норм [28]. Вони не забезпечують дітям базові потреби, мають незадовільні побутові умови та характеризуються антисоціальною поведінкою батьків, яка часто включає залежності, правопорушення, аморальність та схильність втягувати дітей у протиправну діяльність [44].

- багатодітні сім'ї – це сім'ї, в якій виховується три або більше дітей. Це може бути подружжя, що разом проживає та виховує дітей, або один з батьків, що самотійно виховує трьох та більше дітей.

- неповні сім'ї – це сім'ї, де постійно проживає та виховує дітей лише один з батьків – або мати, або батько. При цьому в такій сім'ї може бути одна дитина або декілька неповнолітніх дітей [4].

Соціальна робота з неповною сім'єю є складним, багатограним процесом, що вимагає системного підходу та поетапної реалізації. Кожен етап має свою специфіку та цілі, які в сукупності сприяють досягненню позитивних змін у функціонуванні сім'ї та підвищенню її благополуччя [4]. Розглянемо детальніше кожен із цих етапів:

Початковий етап соціальної роботи — це знайомство з неповною сім'єю. На цьому етапі соціальний працівник прагне встановити довірливі стосунки, що є основою для подальшої співпраці. Ключовим завданням є визначення необхідності та можливостей роботи з цією конкретною сім'єю. Це передбачає первинну оцінку реальної ситуації в сім'ї, виявлення її нагальних потреб, наявних проблем та потенційних ресурсів. Важливо зрозуміти, наскільки сім'я готова до змін і до співпраці із соціальним працівником. Ця первинна діагностика дає змогу визначити пріоритетні напрямки для подальшої роботи.

Після встановлення первинного контакту настає етап входження в сім'ю. Його головна мета — створення міцної мотивації до тривалої та системної роботи. Соціальний працівник допомагає членам сім'ї усвідомити важливість професійної допомоги та власної активної участі у вирішенні проблем. На цьому етапі активно підвищується відповідальність сім'ї за своє майбутнє та за успіх спільної роботи. Це означає не просто пасивне прийняття допомоги, а усвідомлене включення у процес змін, що є запорукою їх стійкості.

Третій етап передбачає детальне та глибоке вивчення сім'ї. Це не поверхневий збір даних, а всебічний аналіз усіх аспектів її функціонування. Соціальний працівник збирає інформацію про структуру сім'ї, її історію, динаміку внутрішньосімейних стосунків, психологічний клімат, матеріальне становище, особливості виховання дітей, соціальні зв'язки та підтримку з боку громади. Метою є формування правильних уявлень про різні аспекти її функціонування та створення необхідної інформаційної бази. Ця всеосяжна база даних є фундаментом для розробки ефективного плану роботи та забезпечення необхідних змін.

На четвертому етапі відбувається ретельний аналіз зібраної інформації. Соціальний працівник систематизує дані, виявляє взаємозв'язки між проблемами, визначає сильні сторони сім'ї та її ресурсний потенціал. На основі цього глибокого аналізу здійснюється вибір відповідних напрямків, способів і засобів роботи. Це може бути розробка індивідуального плану соціальної роботи, що включає конкретні цілі, завдання, методи втручання, терміни реалізації та очікувані результати. Це етап стратегічного планування.

П'ятий етап — це безпосередньо корекційна робота. На цьому етапі відбувається реалізація розробленого плану. Соціальний працівник застосовує різноманітні методи та техніки, що можуть включати: індивідуальне та сімейне консультування, психологічну підтримку, допомогу у вирішенні правових чи матеріальних питань, розвиток батьківських компетенцій, навчання навичкам ефективної комунікації, фасилітацію доступу до освітніх, медичних чи інших соціальних послуг. Метою є досягнення конкретних позитивних змін у функціонуванні сім'ї, підвищення її адаптаційних можливостей та подолання кризових ситуацій.

Шостий етап — це вихід із сім'ї, який настає в результаті досягнення мети роботи. Це свідчить про те, що сім'я набула достатніх ресурсів, навичок та стабільності для самостійного функціонування. Процес виходу має бути поступовим, щоб уникнути різкого розриву та дати сім'ї можливість адаптуватися до самостійного життя без постійної підтримки соціального працівника. Це включає закріплення отриманих навичок та формування чітких планів на майбутнє.

Завершальний, сьомий етап передбачає контроль за сім'єю протягом певного періоду після активного завершення роботи. Цей моніторинг дає змогу переконатися в стійкості досягнутих результатів, вчасно виявити можливі рецидиви проблем або нові виклики. У разі потреби може бути надана додаткова, короткострокова підтримка. Цей етап важливий для оцінки довгострокової ефективності проведеної роботи та отримання зворотного зв'язку для вдосконалення методик соціальної роботи в майбутньому.

Підсумовуючи, ключові етапи соціальної роботи з неповною сім'єю охоплюють первинне знайомство та оцінку її унікальних потреб. Далі йде глибоке занурення в ситуацію сім'ї та розробка індивідуального плану дій. Кульмінацією є активна корекційна робота, спрямована на подолання виявлених труднощів. Завершується цей процес планомірним зняттям супроводу соціального працівника та наглядом (моніторингом) для забезпечення стійкості досягнутих змін. Такий поетапний підхід гарантує всебічну та ефективну підтримку, допомагаючи сім'ям досягти стабільності та покращити якість життя.

2) Сім'ї з прихованими формами неблагополуччя на перший погляд можуть виглядати як благополучні, матеріально забезпечені й щасливі [26]. Проте їхні ціннісні орієнтації та поведінка батьків часто не відповідають загальноприйнятим соціально-моральним нормам, що істотно впливає на процес виховання дітей. Основні ознаки такого неблагополуччя включають:

- наявність виражених форм сімейної дисфункції;
- одночасний прояв проблем у кількох сферах життєдіяльності родини — зокрема, в соціальній і матеріальній;
- наявність несприятливого психологічного клімату в сім'ї;
- емоційна та фізична відстороненість батьків від дитини, що призводить до виникнення в неї почуття сорому за себе та своїх батьків, а також тривоги за власне майбутнє й теперішнє.

Отже, ми розглянули поняття сім'ї як основного соціального осередку, в якому відбувається розвиток і соціалізація дитини. Особливу увагу було приділено визначенню терміна «неблагополучна сім'я», яка через соціальні, економічні чи психологічні труднощі не виконує своїх виховних і захисних функцій. Також були розглянуті основні ознаки неблагополуччя: низький рівень життя, конфлікти, емоційне відчуження, шкідливі звички батьків тощо.

Окрім цього, ми проаналізували типи неблагополучних сімей: відкриті (асоціальні, конфліктні, неповні) та приховані, що мають зовнішнє благополуччя, але внутрішні проблеми. Розуміння сутності, критеріїв та

типології неблагополучних сімей є основою для подальшого аналізу їхнього впливу на дитину та визначення шляхів соціальної допомоги таким родинам.

1.2 Теоретичні підходи до аналізу ситуації дітей з неблагополучних сімей

З огляду на багатогранність сімейного неблагополуччя, можна розглянути різні теоретичні підходи до її вивчення — психологічний, соціологічний, педагогічний, соціально-педагогічний і соціально-психологічний. Кожен із них дозволяє по-іншому інтерпретувати ситуацію дитини та запропонувати ефективні шляхи підтримки й допомоги.

Психологічна перспектива дослідження проблем дітей з неблагополучних сімей акцентує увагу на внутрішньому світі дитини — її переживаннях, мотиваціях, особистісних якостях та емоційних реакціях. Основна теза цього підходу полягає в тому, що тривалий вплив травмуючих обставин у родині — таких як насильство, байдужість, емоційне відчуження або постійні конфлікти — формує у дитини стійкі психоемоційні порушення [43; с. 4].

Згідно з теорією прив'язаності Джона Боулбі [58], особливо важливими є перші роки життя, коли закладається система прив'язаності — глибинного емоційного зв'язку між дитиною та особою, яка про неї піклується. Якщо у ці роки дитина не отримує емоційної безпеки, турботи та підтримки, формується так званий дезорганізований тип прив'язаності. Такі діти в подальшому часто демонструють нестабільну поведінку, недовіру до оточення, схильність до агресії або, навпаки, тривожність, ізоляцію, занижену самооцінку.

Крім того, діти з неблагополучних родин мають високий ризик розвитку афективних розладів, таких як депресія чи посттравматичний стресовий розлад. У них можуть проявлятися труднощі в контролі емоцій, труднощі з концентрацією уваги, розлади сну, гіперактивність тощо [56]. Психологічний

підхід допомагає виявити ці проблеми та побудувати ефективну індивідуальну корекційну або психотерапевтичну програму.

Соціологічний підхід розглядає неблагополучну сім'ю як складову частину ширшої соціальної системи, що знаходиться в постійній взаємодії з такими макрочинниками, як економічні умови, культурні норми, державна політика та соціальна стратифікація. Відповідно, дисфункціональність сім'ї аналізується як соціальне явище, зумовлене структурними проблемами суспільства, такими як бідність, безробіття, відсутність доступу до якісних соціальних послуг.

Значущими в цьому контексті є положення П. Бергера і Т. Лукмана, викладені в їхній праці «Соціальне конструювання реальності» [62]. Вони наголошують, що поняття «нормальності» та «відхилення» не є об'єктивними, а формуються суспільством у процесі інтерпретації поведінки індивідів. Таким чином, ярлик «дитина з неблагополучної сім'ї» може не лише відобразити соціальну ситуацію, а й призводити до стигматизації, соціального виключення, закріплення негативних очікувань та обмеження соціальних можливостей дитини.

Педагогічний підхід зосереджується на значенні освіти та виховання у процесі соціалізації дитини, особливо тоді, коли родинне середовище не виконує належним чином свої функції. У центрі уваги перебуває питання, як школа, вчитель та навчальне середовище можуть стати компенсаторним ресурсом для дитини.

Цей підхід розглядає освітню систему як важливу платформу підтримки, де дитина отримує не лише знання, а й можливість розвивати ціннісні орієнтації, будувати здорові соціальні стосунки, розкривати свій потенціал. Особливого значення в цьому контексті набувають гуманістичні ідеї Карла Роджерса [3], згідно з якими ефективне навчання можливе лише в умовах поваги, прийняття та щирого емоційного контакту між учнем і педагогом.

Для дітей із неблагополучних родин надзвичайно важливо, щоб педагог виступав не лише як викладач, а й як підтримуюча доросла особа, яка

допомагає дитині повірити в себе, подолати емоційну травму, знайти сенс у навчанні та в житті загалом.

Соціально-педагогічний підхід поєднує в собі педагогічні й соціальні складові, що дозволяє комплексно досліджувати вплив соціального середовища на розвиток дитини [22]. Центральною категорією цього підходу є взаємозв'язок дитини з мікросоціальним оточенням — сім'єю, навчальним закладом, громадою — а також розробка освітньо-виховних стратегій, спрямованих на компенсацію негативного впливу дисфункційного родинного середовища.

Вітчизняні дослідники, зокрема О. В. Безпалько, Т. Алексєєнко, Т. Василькова, А. Капська та І. Д. Зверєва [22], підкреслюють важливість системного соціально-педагогічного супроводу дітей із досвідом емоційного чи фізичного занедбання, що забезпечує умови для їхньої ресоціалізації шляхом створення сприятливого соціального середовища.

Соціально-психологічний підхід акцентує увагу на тому, як дисфункційне соціальне середовище впливає на психологічні характеристики дитини. Йдеться не лише про окремі емоційні реакції, а про глибинні механізми формування особистості: розвиток самооцінки, довіри до інших людей, здатності до соціальної взаємодії.

Значний внесок у розвиток цього підходу зробив Е. Еріксон, який сформулював вісім стадій психосоціального розвитку [59]. На кожному етапі дитина має вирішити певну психологічну кризу (наприклад, довіра проти недовіри, ініціатива проти провини, автономія проти сорому). Якщо ці кризи залишаються невирішеними через несприятливе середовище, виникає ризик дезінтеграції особистості: порушується емоційний баланс, зростає рівень недовіри, страху, дезадаптації [45; с. 42-43].

Таким чином, аналіз ситуації дітей з неблагополучних сімей через призму різних теоретичних підходів дозволяє сформулювати багатовимірне уявлення про їхні потреби, ризики та потенціал.

1.3 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей з неблагополучних сімей в Україні

Сучасна соціальна політика держави орієнтована на створення умов, за яких кожна дитина, незалежно від життєвих обставин, матиме можливість для гармонійного розвитку, реалізації своїх прав, безпеки та повноцінного життя.

У цьому контексті особливого значення набуває формування ефективної нормативно-правової бази, що визначає засади і механізми захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Координована й системна правова політика дає змогу державним органам, соціальним службам та іншим суб'єктам надавати допомогу таким дітям у належний спосіб, своєчасно реагувати на загрози їхньому добробуту та запобігати соціальній дезадаптації.

Україна, як активний учасник світової спільноти, приєдналася до ряду міжнародних договорів, які формують універсальні стандарти захисту прав дітей. Найбільш вагомими серед них є:

Декларація прав дитини (1959) [23] – перший у світовій практиці міжнародний документ, що окреслив базові права кожної дитини. Хоча вона не має обов'язкової юридичної сили, її морально-етичне значення є надзвичайно високим. У преамбулі документа наголошується на вразливості дитини та її потребі в особливій охороні. Ключовими принципами є недискримінація, забезпечення умов для фізичного і психоемоційного розвитку, право на соціальний захист і виховання в сім'ї. Ці положення стали підґрунтям для створення наступних правових актів.

Конвенція ООН про права дитини (1989) [20] – документ, який має обов'язкову юридичну силу для країн-учасниць. Вона закріплює права дітей на життя, ім'я, громадянство, освіту, охорону здоров'я, захист від насильства та експлуатації, участь у соціальному та культурному житті. Конвенція містить зобов'язання держав створювати механізми реалізації та контролю за дотриманням цих прав. Україна ратифікувала Конвенцію у 1991 році, що стало

відправною точкою для гармонізації національного законодавства у сфері охорони дитинства відповідно до міжнародних стандартів.

Основний Закон України – Конституція України [21] – гарантує права дитини на рівні з правами дорослого населення. Відповідно до статті 52, держава зобов'язана захищати дітей, особливо тих, що залишилися без батьківського піклування, або зазнали жорстокого поводження. Важливо, що відповідальність за виховання дітей покладається однаковою мірою на обох батьків, а також визнається необхідність державного втручання у разі невиконання ними своїх обов'язків. Ці положення створюють правову основу для втручання соціальних служб у випадках неблагополуччя в сім'ї.

Система правового регулювання соціального захисту дітей з неблагополучних сімей охоплює комплекс нормативно-правових актів, що визначають як загальні засади державної політики у сфері охорони дитинства, так і конкретні механізми взаємодії з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Закон України «Про охорону дитинства» [41] - цей закон є базовим актом, який визначає державну політику у сфері захисту прав дітей. У ньому закріплено право кожної дитини на сімейне виховання, захист від насильства, експлуатації, жорстокого поводження, а також обов'язок держави забезпечити підтримку дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Фундаментальною складовою нормативної бази є точне законодавче закріплення поняття «дитина, яка перебуває в складних життєвих обставинах» [17; с. 15]. Ця дефініція стосується дітей, що піддаються негативному впливу зовнішніх або внутрішньосімейних детермінант. Наприклад, подібні обставини виникають, коли батьки на системній основі ігнорують свої виховні та доглядові функції, проявляють девіантні або асоціальні форми поведінки, вживають психоактивні речовини, вчиняють правопорушення або страждають від тяжких хронічних захворювань. Кожна з цих умов значною мірою знижує спроможність родини гарантувати дитині адекватний догляд, належну безпеку та необхідні умови для гармонійного розвитку.

Сімейний кодекс України [46] є фундаментальним нормативно-правовим документом, який визначає основи правового регулювання сімейних відносин, у тому числі — взаємин між батьками та дітьми. Особливу актуальність цей документ має у сфері соціального захисту дітей, які опинилися в неблагополучному середовищі. Законодавчі положення Кодексу не лише закріплюють обов'язки батьків, а й встановлюють механізми державного втручання у випадках, коли ці обов'язки порушуються або ігноруються.

Однією з ключових норм у цьому контексті є стаття 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини» Сімейного кодексу України [46], яка містить вичерпний перелік обов'язків батьків щодо належного виховання, розвитку та забезпечення дитини. Ця стаття закріплює правові норми, які визначають зміст і межі батьківської відповідальності за гармонійний розвиток особистості дитини. Згідно з цією статтею, батьки зобов'язані забезпечити фізичний, духовний, моральний і соціальний розвиток дитини, а також її навчання, виховання в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї родини, народу, Батьківщини. Крім того, батьки повинні дбати про стан здоров'я дитини, її моральне становлення, формування навичок безпечної поведінки.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [40] має фундаментальне значення у формуванні цілісної та ефективної системи захисту прав і свобод дітей, особливо тих, які опинилися в умовах неблагополуччя. Цей нормативно-правовий акт закріплює організаційні та правові засади функціонування спеціалізованих інституцій, що безпосередньо опікуються реалізацією державної політики у сфері охорони дитинства.

У рамках дії цього закону, служби у справах дітей функціонують як ключові суб'єкти системи соціального захисту. Їхня діяльність охоплює низку основних напрямів: по-перше, виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. До таких належать ті, хто зазнав насильства, залишився без піклування дорослих, страждає від бідності, жорстокого поводження чи

зневажливого ставлення в сім'ї. По-друге, служби проводять оцінку потреб дитини та її сім'ї, що дозволяє точно визначити обсяг і характер необхідної допомоги. Третім напрямом є організація соціального супроводу сімей із дітьми, який передбачає індивідуальну підтримку, надання рекомендацій, психолого-педагогічну допомогу та постійний моніторинг змін у ситуації. Крім того, ці служби здійснюють координацію взаємодії між різними суб'єктами соціальної роботи, зокрема з центрами соціальних служб, закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами та недержавними організаціями. Нарешті, до їхніх повноважень входить ухвалення рішень про направлення дитини до спеціальних установ, таких як притулки чи центри соціально-психологічної реабілітації, якщо перебування дитини в рідній сім'ї становить загрозу для її життя чи здоров'я.

Значущість цього законодавчого акту полягає у тому, що він встановлює уніфіковану інституційну модель роботи з дітьми, яка охоплює всі рівні державного управління — від місцевих органів влади до центральних структур. Завдяки цьому досягається системність, узгодженість та безперервність соціального захисту, що є особливо важливим у роботі з вразливими категоріями дітей.

Закон України «Про соціальні послуги» [42] є надзвичайно важливим нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність державних і недержавних суб'єктів у сфері надання допомоги вразливим верствам населення, зокрема — дітям, які виховуються в неблагополучних сім'ях. Цей закон окреслює правові засади організації, надання, фінансування, моніторингу та оцінювання соціальних послуг, визначаючи їх як один із ключових інструментів підтримки сімей із дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Закон встановлює, що соціальні послуги мають надаватися на принципах адресності, доступності, добровільності, поваги до гідності особи, а також забезпечення найкращих інтересів дитини. Він передбачає надання широкого

спектру послуг, які можуть бути як разовими, так і тривалими, залежно від складності ситуації та рівня загроз для дитини [51; с. 103-104].

До основних видів соціальних послуг, які мають особливу актуальність у роботі з неблагополучними сім'ями, відносяться:

- Консультування, яке полягає у наданні дітям та їхнім батькам фахової інформації, рекомендацій, які сприяють подоланню складних життєвих ситуацій [37]. Це може включати роз'яснення правових аспектів, інформування щодо доступних соціальних послуг, а також допомогу у виборі оптимальних способів вирішення проблем, що виникають у родині чи навколишньому середовищі.

- Кризове втручання — це форма невідкладної соціальної допомоги, яка реалізується у випадках, коли дитина зазнає негайної загрози для життя чи здоров'я [38]. Така ситуація може виникати внаслідок насильства в сім'ї, жорстокого поводження, нехтування базовими потребами дитини тощо.

Метою кризового втручання є не лише усунення безпосередньої небезпеки, а й стабілізація психоемоційного стану дитини, а також надання комплексної психологічної підтримки [38]. Така підтримка спрямована на мінімізацію наслідків стресу, відновлення почуття безпеки та формування довіри до дорослих, які забезпечують захист і турботу.

- Соціальний супровід є комплексним і тривалим процесом підтримки дітей та їхніх сімей, спрямованим на стабілізацію і покращення їхнього соціального стану [36]. Він включає регулярні зустрічі та роботу соціального працівника з родиною, розробку індивідуального плану соціального захисту, координацію взаємодії різних служб та організацій, які надають допомогу, а також постійний моніторинг змін у життєвих умовах дитини для своєчасного коригування заходів підтримки [52].

- Представництво інтересів дитини забезпечує участь кваліфікованих спеціалістів у захисті прав дитини в різних сферах її життя - правовій, освітній, медичній та інших [39]. Ця допомога особливо важлива у випадках, коли батьки не виконують своїх обов'язків або ж взагалі відсутні, що ставить

дитину у вразливе становище. Завдяки такому представництву дитина отримує належний захист і підтримку, а також можливість брати участь у процесах, що впливають на її життя та благополуччя.

Окреме місце в цьому законі посідає процедура оцінки потреб отримувача послуг, що є обов'язковим етапом перед початком будь-якої соціальної підтримки [39]. Така оцінка проводиться фахівцями із соціальної роботи на основі спеціально визначених критеріїв, що дає змогу скласти індивідуальний план втручання з урахуванням конкретних обставин життя дитини та її родини. Це особливо важливо для дітей, які потерпають від насильства, занедбаності або зневажливого ставлення, адже індивідуальний підхід дозволяє уникнути шаблонних рішень і гарантує ефективну допомогу.

Крім того, положення закону чітко окреслюють коло суб'єктів, які уповноважені здійснювати надання соціальних послуг [31; с. 9]. До них належать: уповноважені органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також інституції недержавного сектору — зокрема громадські організації, благодійні фонди, приватні юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які відповідають установленим професійним і етичним критеріям. Такий підхід сприяє формуванню відкритої, гнучкої та адаптивної системи надання допомоги, що враховує специфіку потреб кожної дитини.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [35] є одним із ключових нормативно-правових документів, що регулює питання захисту дітей, які проживають у небезпечному домашньому середовищі. Він має особливе значення для дітей із неблагополучних сімей, оскільки саме насильство в родині часто є чинником, що призводить до серйозних порушень у психоемоційному стані дитини, до її ізоляції, дезадаптації та зниження рівня довіри до дорослих і суспільства загалом. Закон не лише визнає факт існування проблеми домашнього насильства, а й встановлює конкретні шляхи її подолання.

Цей нормативний акт, зокрема, чітко визначає різні форми домашнього насильства. Він охоплює не лише фізичне насильство (побої, тілесні

ушкодження), а й психологічне (приниження, тиск, залякування), економічне (позбавлення засобів до існування, контролювання фінансів, заборона працювати чи навчатися), а також сексуальне насильство (примус до статевих контактів, зокрема на очах у дітей) [15; с. 50-54]. Крім того, закон визначає повноваження державних структур щодо реагування на випадки насильства, зокрема обов'язок поліції, соціальних служб та органів місцевого самоврядування негайно втручатися у ситуації, де існує загроза для дитини.

Він також зобов'язує створення системи допомоги постраждалим, що включає спеціалізовані установи — кризові центри, притулки для тимчасового розміщення, а також служби соціальної та психологічної підтримки. Нарешті, закон встановлює комплексну систему профілактики, яка спрямована не лише на подолання його наслідків, а й на усунення причин [35]. Така система включає раннє виявлення сімей, що перебувають у зоні ризику, проведення консультацій з батьками та іншими членами родини, а також масштабну інформаційно-просвітницьку роботу серед населення щодо форм насильства, прав дитини та механізмів захисту. Такий підхід дозволяє не лише оперативно реагувати на інциденти, а й забезпечує системну профілактику повторних випадків у майбутньому.

Особливе значення цей закон має у контексті профілактики вторинної травматизації дитини, яка часто є безпосереднім свідком або жертвою жорстокого поводження в родині. Завдяки впровадженню спеціальних механізмів захисту (екстреного реагування, індивідуальних планів допомоги, супроводу сім'ї) закон дозволяє ефективно запобігати негативним наслідкам, що можуть перешкодити дитині повноцінно розвиватися, навчатися, будувати соціальні зв'язки.

Таким чином, сукупність нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист дітей з неблагополучних сімей в Україні, формує комплексну та багатоаспектну систему підтримки, орієнтовану на виявлення, профілактику і подолання кризових ситуацій у житті дитини.

Висновок до першого розділу

У першому розділі нами було розглянуто теоретико-методологічні засади соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей. Проаналізовано поняття «неблагополучна сім'я», її сутність, основні критерії, типологію, а також вплив родинного середовища на розвиток дитини. Визначено, що сімейне неблагополуччя є комплексною соціальною проблемою, яка проявляється в різних сферах життя родини — матеріальній, психологічній, освітній, моральній — і значно ускладнює процес соціалізації дитини.

Окрему увагу було приділено основним теоретичним підходам до аналізу ситуації дітей з неблагополучних сімей: психологічному, соціологічному, педагогічному, соціально-педагогічному та соціально-психологічному. Кожен з них висвітлює окремі аспекти проблеми та допомагає глибше зрозуміти причини і наслідки сімейної дисфункції, що є важливим для формування ефективних стратегій підтримки й соціального супроводу таких дітей.

Окремо розглянуто нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей з неблагополучних сімей в Україні. Визначено, що ключовими документами є Конституція України, Сімейний кодекс, закони «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та низка підзаконних актів. Вони гарантують права дітей, регулюють надання соціальної допомоги і діяльність державних органів, спрямовану на підтримку та ресоціалізацію дітей із сімей у складних життєвих обставинах.

Таким чином, розділ заклав науково-методологічну основу для подальшого вивчення практичних аспектів соціальної роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ

2.1. Аналіз стану соціальної підтримки дітей з неблагополучних сімей в Україні

Захист прав і благополуччя дітей, особливо тих, які перебувають у складних життєвих обставинах, є одним із пріоритетних напрямків соціальної політики в усьому світі. В Україні, враховуючи численні соціально-економічні виклики, а також наслідки війни, питання забезпечення належних умов життя, освіти, охорони здоров'я та соціального захисту дітей набувають особливого значення.

ЮНІСЕФ, як провідна міжнародна організація [33], що спеціалізується на захисті прав дитини, активно працює в Україні задля покращення якості життя дітей із вразливих сімей. Протягом останніх років її діяльність неодноразово адаптувалася до нових викликів, від розвитку системи соціального захисту і підтримки сімей до надання екстреної гуманітарної допомоги у період воєнної кризи.

У цьому контексті важливо проаналізувати ключові етапи роботи ЮНІСЕФ в Україні з 2021 по 2024 роки, що відображають поступову трансформацію підходів — від профілактики та розвитку до масштабної гуманітарної відповіді й подальшої стабілізації соціальних систем.

У 2021 році ЮНІСЕФ в Україні спрямовував основні зусилля на покращення умов життя дітей із вразливих і соціально незахищених сімей [33]. В цей період організація приділяла велику увагу посиленню систем охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, розглядаючи їх як базові складові для забезпечення гармонійного розвитку дитини та підтримки сімей.

Зокрема, одним із пріоритетів було покращення доступу дітей до якісних медичних послуг. Для цього ЮНІСЕФ ініціював оновлення та модернізацію закладів первинної медичної допомоги у всіх регіонах країни. Особливу увагу приділяли громадам, які традиційно мають ускладнений доступ до послуг — це сільські райони та віддалені населені пункти, де медична інфраструктура часто застаріла або недостатньо розвинена. Завдяки цим заходам діти отримали більш своєчасну і ефективну медичну допомогу, що має вирішальне значення для їхнього здоров'я і загального добробуту.

Крім того, ЮНІСЕФ приділяв значну увагу профілактиці насильства в сім'ї. З метою підвищення обізнаності громадськості, батьків, педагогів і соціальних працівників проводилися інформаційні кампанії, а також організовувалися тренінги і навчальні програми. Це допомагало формувати безпечне середовище для дітей, зменшуючи ризики насильства і зловживань.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року ЮНІСЕФ невідкладно переглянув свою стратегію, переорієнтувавши діяльність на надання термінової гуманітарної допомоги постраждалим дітям та їхнім родинам [61]. Війна створила нові масштабні виклики: масове переміщення населення, руйнування інфраструктури, загроза життю і безпеці дітей.

Однією з ключових форм підтримки стала грошова допомога сім'ям у кризовому становищі. Понад 120 тисяч родин, що опинилися у складних умовах - багатодітні, малозабезпечені - отримали фінансову підтримку для покриття базових потреб, таких як продукти харчування, ліки, одяг і житло [61]. Це допомогло знизити рівень гострої вразливості та забезпечити мінімальні стандарти життя в умовах війни.

Особливу увагу приділяли захисту дітей під час евакуації та переміщення. ЮНІСЕФ організував створення так званих «Blue Dots» [64] — безпечних просторів на пунктах перетину державного кордону та в місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб. Тут діти могли отримати психологічну підтримку, відпочити, поїсти і відчути емоційну

підтримку в атмосфері безпеки, що є надзвичайно важливим у кризових ситуаціях.

У 2023 році ЮНІСЕФ розпочав впровадження більш комплексних та довгострокових програм, які поєднували гуманітарну допомогу з розвитком місцевих систем охорони здоров'я, освіти і соціального захисту [33]. Такий підхід спрямований не лише на подолання наслідків війни, а й на створення умов для сталого відновлення і розвитку громад.

Важливою складовою стало створення мобільних команд підтримки, які працювали у більш ніж 20 регіонах України. Ці мультидисциплінарні групи, до складу яких входили психологи, соціальні працівники та медичні фахівці, надавали комплексну допомогу дітям і сім'ям, які втратили житло, рідних або пережили бойові дії. Такий індивідуальний підхід допомагав врахувати всі особливості ситуації кожної дитини.

Крім того, тисячі дітей із найбільш вразливих сімей отримали необхідні речі — комплекти зимового одягу, засоби гігієни, шкільне приладдя, що суттєво полегшило їхнє повсякденне життя та навчання.

У 2024 році ЮНІСЕФ перейшов до етапу зміцнення співпраці з державними органами влади, фокусуючись на формуванні довгострокових моделей підтримки вразливих дітей та посиленні соціальних систем загалом.

Одним із масштабних проєктів стала програма грошової допомоги, що охопила десятки тисяч сімей, які готувалися до зимового періоду. Понад 100 тисяч дітей отримали фінансову підтримку для забезпечення базових потреб у різних регіонах країни [63], що значно знизило соціальну напругу і посилило захист найуразливіших груп.

Спільно з Міністерством соціальної політики ЮНІСЕФ впроваджував інноваційні підходи до надання соціальних послуг на рівні об'єднаних територіальних громад [63]. Зокрема, були сформовані мультидисциплінарні команди, які поєднували фахівців різних напрямів, та запроваджені цифрові сервіси, що зробили підтримку дітей і сімей більш доступною та ефективною.

Також активно проводилась робота з педагогами, соціальними працівниками та громадами з метою створення безпечного та сприятливого середовища для дітей із соціально неблагополучних сімей. Це має запобігати насильству, зневазі та дискримінації, забезпечуючи право кожної дитини на захист і розвиток.

Таким чином, нами було проаналізовано діяльність ЮНІСЕФ в Україні протягом 2021–2024 років, що демонструє послідовний перехід від розвитку базових соціальних послуг до екстреної гуманітарної допомоги, а згодом — до стратегічного партнерства з державою задля забезпечення сталого захисту прав дітей. В умовах війни організація ефективно адаптувала свої підходи, поєднуючи термінову підтримку з довгостроковими програмами.

Особливу увагу було приділено соціально вразливим сім'ям, де діти потребують посиленого захисту, турботи та доступу до якісної освіти, медицини й безпечного середовища. ЮНІСЕФ не лише реагував на нагальні потреби, а й системно працював над реформами, що сприятимуть гідному майбутньому кожної дитини в Україні.

2.2. Основні виклики у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей

Соціальна робота з дітьми, які виховуються в неблагополучних сім'ях, є одним із найбільш складних та відповідальних напрямів соціального захисту. Вона включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, підтримку і розвиток дитини у складних життєвих обставинах. Проте на практиці соціальні працівники стикаються з численними викликами, які значною мірою ускладнюють ефективність їхньої діяльності. Нижче детально розглянемо основні виклики, які виникають у процесі соціальної роботи з цією категорією.

Найпершою, і, мабуть, найфундаментальнішою проблемою у цій сфері є складність своєчасного виявлення сімей, що перебувають у кризовому стані та гостро потребують втручання соціальних служб. Цей виклик має глибоко системний характер і зумовлений багатьма взаємопов'язаними факторами. Основна складність полягає в тому, що неблагополучні родини вкрай рідко звертаються за допомогою самостійно. Часто інформація про їхні внутрішні проблеми, конфлікти чи загрози для дітей ретельно приховується від сторонніх очей.

Така закритість мотивована цілим комплексом причин: глибоким страхом втрати батьківських прав, гострою стигматизацією з боку суспільства, що таврує такі сім'ї, загальним негативним ставленням або ж вкоріненою недовірою до державних структур. Батьки можуть відчувати сором, провину або ж просто не усвідомлювати глибину своїх проблем.

В умовах такої прихованості, соціальні працівники вимушені покладатися на альтернативні джерела інформації. Вони активно співпрацюють з педагогами шкіл та дитячих садочків, медичними працівниками поліклінік та лікарень, працівниками правоохоронних органів, служб у справах дітей та іншими інституціями. Проте, на жаль, система моніторингу та ефективного обміну інформацією між цими відомствами часто виявляється недостатньо розвиненою та скоординованою.

Фрагментація даних, відсутність єдиних протоколів та перешкоди у міжвідомчій комунікації призводять до того, що багато випадків, де допомога є життєво необхідною, просто залишаються поза увагою, а діти перебувають у небезпеці. Цей «інформаційний вакуум» є значною перешкодою для дій на випередження.

Діти, що виховуються в неблагополучних родинах, є, без перебільшення, однією з найбільш вразливих категорій. Їхні потреби рідко обмежуються лише матеріальною допомогою; вони часто носять на собі відбиток глибоких емоційних та психологічних травм. Пережите насильство (фізичне, емоційне, сексуальне), хронічна зневага, постійний стрес [16; с. 128], свідчення

травматичних подій, такі як конфлікти між батьками або їхні залежності, залишають незгладимий слід у психіці дитини. Ці травми можуть проявлятися у формі гострої тривожності, депресивних станів, серйозних порушень поведінки (від агресії до повної апатії) [49; с. 41], а також глибокої соціальної ізоляції та труднощів у формуванні здорових прив'язаностей. Більше того, ці травми часто є комплексними та взаємопов'язаними, впливаючи на когнітивний, емоційний, соціальний та фізичний розвиток дитини протягом усього життя.

Одним із найбільш значущих та емоційно виснажливих бар'єрів у роботі з неблагополучними сім'ями є їхній запеклий спротив будь-якому зовнішньому втручанню. Часто батьки, які вже перебувають у стані стресу, відчувають себе глибоко наляканими, сприймаючи соціальну допомогу не як руку порятунку, а як пряме посягання на своє приватне життя або ж, що найстрашніше, як загрозу втрати своїх дітей. Ця глибинна недовіра, що може бути підкріплена попереднім негативним досвідом або поширеними стереотипами, проявляється у різноманітних формах: від повної закритості та відмови від будь-якого контакту до відкритої агресії, маніпуляцій або повного ігнорування рекомендацій та порад соціальних працівників.

Для успішної роботи з такими сім'ями соціальному працівнику необхідно володіти надзвичайним терпінням та умінням встановити довірчі стосунки. Цей процес є надзвичайно тривалим і вимагає постійного демонстрування емпатії, глибокої поваги до особистості та прагнення до партнерства, а не до контролю. Фахівцю потрібно не просто «вирішувати проблему», а й глибоко розуміти психологічний стан родини, мотиви їхнього спротиву та шукати шляхи для поступового залучення її до співпраці. Це вимагає не лише високого рівня професійних знань у соціальній роботі, а й значної психологічної витримки, включаючи активне слухання та ненасильницьке спілкування, а також розробки індивідуальних стратегій мотивації для кожної конкретної сім'ї. Емоційне навантаження від такого спротиву є колосальним.

Соціальні працівники перебувають у вкрай складній та чутливій ситуації, коли їм доводиться одночасно забезпечувати захист прав і безпеки дитини та, водночас, поважати сімейні права і межі приватності. Це справжня дилема, адже надмірний контроль може викликати у родини ще більший опір, спровокувати конфлікти та призвести до повної відстороненості, що ускладнює будь-яку подальшу роботу та може зруйнувати всі довірчі стосунки. З іншого боку, надто лояльний, недостатньо рішучий підхід або ж відсутність належного контролю може становити пряму та серйозну загрозу для життя, здоров'я та благополуччя дитини, особливо у випадках підтвердженого насильства, занедбаності чи жорстокого поводження.

Цей баланс є надзвичайно тонким і вимагає від соціального працівника не лише високої кваліфікації, а й надзвичайної чутливості, гнучкості мислення та здатності приймати виважені рішення в умовах високого ризику. Фахівці мають враховувати безліч факторів: індивідуальні особливості кожної сім'ї, глибину особистих переживань дитини, динаміку родинних стосунків, а також культурний та соціальний контекст. Відсутність чітких, уніфікованих критеріїв для визначення рівня втручання та оцінки ризиків може призводити до суб'єктивних рішень, які, в свою чергу, можуть мати фатальні наслідки для життя та майбутнього дитини.

Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від здатності працівника враховувати унікальні характеристики кожної родини: її культурну приналежність, етнічні особливості, релігійні традиції, мовні особливості, а також загальні соціально-економічні умови, в яких сім'я існує. Ігнорування цих аспектів часто призводить до того, що інтервенції виявляються неадекватними, викликають додаткову стигматизацію, провокують конфлікти та значно знижують загальну ефективність наданої допомоги. Методи та підходи, що є ефективними в одному культурному середовищі, можуть бути абсолютно неефективними, або навіть шкідливими, в іншому.

Одним із найсерйозніших, хоча й часто недооцінених викликів, є недостатній рівень превентивної роботи в усій системі соціального захисту

дітей, особливо щодо сімей, що перебувають у групі ризику. Існуючий акцент системи часто робиться на реагування вже на сформовану, гостру кризову ситуацію. Безперечно, це є життєво важливим, але такий реактивний підхід не забезпечує повноцінного запобігання соціальним ризикам та глибоких проблем. Система, наче «пожежна команда», прибуває на місце вже тоді, коли «пожежа» розгорілася, а не працює над запобіганням її виникненню.

Превентивна робота, яка має на меті підвищення рівня батьківської компетентності, підтримку здорових сімейних відносин, раннє виявлення факторів ризику та проведення профілактичних заходів на рівні громад [2], є хронічно недофінансованою та недостатньо розвиненою. Це можуть бути освітні програми для батьків, психологічні тренінги з розвитку навичок виховання, соціальні кампанії щодо запобігання насильству, створення мереж підтримки для родин, які опинилися у складних умовах, ще до того, як ситуація загостриться. Відсутність належної превенції призводить до того, що проблеми, які могли б бути вирішені на ранніх стадіях з меншими ресурсами, ескалюються до масштабів, що вимагають значно більших зусиль та витрат.

Існуюча законодавча база у сфері соціального захисту дітей, попри її розвиток, все ще може містити значні прогалини або ж бути нечіткою у ключових питаннях. Це стосується розмежування повноважень між різними суб'єктами соціальної роботи, чіткості процедур втручання у сімейне життя та, що найважливіше, комплексного захисту прав як дітей, так і батьків. Така правова невизначеність створює юридичну «сіру зону», ускладнюючи прийняття швидких, виважених та ефективних рішень у кризових ситуаціях.

Окрім цього, соціальні працівники стикаються зі значними бюрократичними бар'єрами. Надмірна кількість звітної документації, складність та тривалість процедур оформлення необхідних документів (наприклад, для отримання соціальних виплат, вирішення житлових питань, влаштування дітей до закладів) відволікають фахівців від їхньої безпосередньої та найважливішої роботи з сім'ями. Ця паперова тяганина є величезним часовим та адміністративним тягарем, що суттєво знижує

оперативність та загальну ефективність надання соціальної допомоги, перетворюючи її на повільний та часто неефективний процес.

Отже, ми розглянули основні виклики та труднощі у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей. Це включало проблеми, пов'язані зі своєчасним виявленням таких родин, глибокі психологічні травми, які отримують діти, спротив сімей будь-якому втручанню, необхідність збалансовувати захист дитини з правами батьків, важливість врахування унікальних культурних особливостей кожної сім'ї, недостатній розвиток превентивної роботи, а також прогалини в законодавстві та бюрократичні перешкоди.

2.3 Можливості для ефективної соціальної роботи з дітьми з неблагополучних

В цій темі розглядаються основні напрями, що відкривають можливості для більш ефективної соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей. До них належать: індивідуальний підхід до дитини, психологічна підтримка, співпраця з недержавними організаціями, використання цифрових технологій, підвищення кваліфікації соціальних працівників, активне залучення батьків до процесу змін та розвиток соціальних навичок у дітей.

Аналіз цих напрямів дає змогу окреслити шляхи покращення соціальної допомоги та створення дієвої системи підтримки дітей, які цього потребують.

Індивідуальний підхід є фундаментальним для успішної соціальної роботи з дітьми, які виховуються у неблагополучних сім'ях. Ця можливість базується на розумінні, що жодна сім'я чи дитина не є абсолютно однаковими у кожного є власні обставини, історії, цінності та проблеми. Розпізнавання унікальності ситуації кожної дитини дозволяє соціальному працівнику розробити план допомоги, що відповідає саме її потребам.

У практиці це означає, що соціальний працівник має проводити детальний збір інформації, аналізувати сімейний контекст, розглядати фактори

ризикі і ресурси, які є в сім'ї. Важливо враховувати не лише негативні сторони, а й сильні сторони родини, що можуть стати основою для позитивних змін. Індивідуальний підхід дозволяє уникнути формального, механічного підходу, який не враховує справжніх потреб і призводить до неефективності втручання.

Неблагополучні сім'ї часто є осередком психологічних травм і стресів, які суттєво впливають на розвиток дитини і функціонування сім'ї загалом. Психологічна підтримка є одним із найважливіших елементів соціальної роботи, оскільки допомагає дітям і батькам впоратися з емоційними труднощами, покращити міжособистісні стосунки і створити більш безпечне сімейне середовище.

Для дітей психологічна підтримка може включати індивідуальні консультації, групову терапію і ігрову терапію, що допомагає виразити та опрацювати внутрішні переживання. Для батьків важливими є програми психопрофілактики, навчання навичкам управління стресом, підвищення батьківської компетентності.

Соціальна робота в умовах обмежених державних ресурсів значною мірою залежить від співпраці з громадськими ініціативами, благодійними фондами, волонтерами та іншими недержавними структурами. Вони можуть надати як матеріальну підтримку (продукти харчування, одяг, ліки), так і соціальні послуги — консультації, організацію дозвілля, соціальну інтеграцію.

Використання ресурсів громади не тільки розширює спектр допомоги, але й підсилює соціальну залученість і відповідальність громади за долю дітей та сімей. Залучення місцевих організацій дозволяє більш гнучко і швидко реагувати на потреби, організовувати підтримку з урахуванням локальних особливостей.

Сучасні технології відкривають нові горизонти для соціальної роботи, підвищуючи її оперативність, якість і доступність. Наприклад, створення електронних баз даних дозволяє вести постійний моніторинг сімей, швидко виявляти ризики і координувати дії різних служб. Інтернет-платформи та мобільні додатки можуть забезпечувати дистанційні консультації, надавати

інформацію про доступні послуги, проводити освітні вебінари і тренінги. Технології також сприяють підвищенню прозорості роботи соціальних служб, дають можливість збирати зворотний зв'язок від користувачів послуг, що допомагає удосконалювати практику [53].

Водночас необхідно враховувати цифрову нерівність — не всі сім'ї мають доступ до інтернету чи сучасних пристроїв, тому технології мають доповнювати, а не замінювати традиційні методи роботи.

Для забезпечення якісної підтримки дітей із неблагополучних сімей надзвичайно важливо, щоб соціальні працівники постійно підвищували свій професійний рівень. Ця можливість полягає в систематичному навчанні, освоєнні нових методик, психологічних технік, законодавчих змін, а також набутті навичок ефективної комунікації та міжвідомчої співпраці.

Сучасна соціальна робота — це постійна адаптація до нових викликів і змін у соціальному середовищі. Професійне навчання дозволяє соціальним працівникам залишатися компетентними у своїй сфері, уникати вигорання та стресів, що характерні для роботи з кризовими сім'ями, а також ефективно вирішувати складні соціальні ситуації.

Соціальна робота з дітьми з неблагополучних сімей не може бути ефективною без участі батьків або законних представників. Ця можливість передбачає активне залучення батьків до процесу планування, прийняття рішень і реалізації заходів підтримки.

Залучення батьків допомагає зміцнити їхню відповідальність за виховання та захист дітей, підвищити їхню мотивацію до змін, а також сприяє налагодженню довірчих відносин між сім'єю і соціальним працівником. Спільна робота дає змогу враховувати думки батьків, їхні побоювання та ресурси.

Для досягнення цієї мети необхідно застосовувати ефективні комунікативні стратегії, уникати конфронтації, працювати над подоланням страхів і стереотипів щодо соціальної допомоги. Важливо підтримувати

батьків у розвитку позитивних батьківських навичок і надавати необхідні інформаційні та психологічні ресурси.

Однак, часто батьки в таких сім'ях мають низьку мотивацію до змін або ж відчувають психологічний тиск, що ускладнює їх залучення. Тому соціальним працівникам потрібно проявляти терпіння, наполегливість і креативність у пошуку шляхів співпраці.

Діти з неблагополучних сімей часто мають недостатній рівень розвитку соціальних навичок, що ускладнює їхню адаптацію у соціумі, спілкування з однолітками, успішне навчання та подальше самостійне життя.

Соціальна робота може забезпечити умови для розвитку таких навичок через організацію групових занять, тренінгів, творчих майстер класів, спортивних і культурних заходів. Це сприяє формуванню впевненості у собі, вмінню вирішувати конфлікти, приймати відповідальність, встановлювати позитивні міжособистісні контакти.

Крім того, розвиток соціальних навичок має профілактичний ефект, оскільки зміцнює особистість дитини і знижує ризик девіантної поведінки, асоціальних дій або повторного потрапляння у складні життєві обставини.

Отже, у результаті аналізу можливостей для ефективної соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей визначено, що комплексний підхід поєднує професійну підготовку фахівців, індивідуалізовану підтримку, залучення родини та врахування соціокультурних особливостей. Такий підхід допомагає створити безпечне середовище для дітей і сприяє їхньому гармонійному розвитку.

Висновок до другого розділу

У другому розділі було здійснено комплексний аналіз сучасної практики соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей в Україні, зосереджуючи увагу як на досягненнях, так і на проблемних аспектах. Розглянуто діяльність UNICEF у період з 2021 по 2024 роки, яка продемонструвала ефективну

адаптацію до умов воєнного часу та послідовний перехід від розвитку базових послуг до стратегічного партнерства з державними структурами. Акцентовано на таких напрямках, як гуманітарна допомога, медична підтримка, захист прав дітей, мобільні команди, просвітницька діяльність та зміцнення місцевих систем соціального захисту.

Також було визначено ключові виклики, які ускладнюють ефективність соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей: складність виявлення таких родин, їхній спротив втручанню та необхідність працювати з глибокими травмами дітей. Додатковою проблемою є пошук балансу між захистом дитини та правами сім'ї, а також недостатня превентивна робота та бюрократичні перешкоди, що ускладнюють ефективну допомогу.

Таким чином, розділ дав змогу не лише окреслити сучасний стан і тенденції соціальної підтримки дітей з неблагополучних сімей, але й виокремити основні напрями для підвищення ефективності соціальної роботи в умовах складного суспільного контексту.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Аналіз практики надання соціальних послуг дітям з неблагополучних сімей в Одеському регіоні

В Україні зараз відбувається активна трансформація системи надання соціальних послуг, і ця зміна особливо помітна у сфері підтримки найуразливіших верств населення. Йдеться, передусім, про дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, потребуючи не лише матеріальної, а й психологічної, юридичної та соціальної допомоги. Одеська область виступає одним із лідерів у розбудові цілісної та багатокомпонентної мережі державних та недержавних структур, які спільно працюють над забезпеченням всебічної допомоги цим дітям. Це стосується як тих, хто позбавлений належної батьківської опіки, так і тих, хто переживає насильство або живе в умовах, що загрожують їхньому фізичному, психоемоційному та соціальному благополуччю.

Ця комплексна система передбачає раннє виявлення потенційних проблем та ризиків, оперативне втручання для запобігання ескалації кризових ситуацій, надання індивідуалізованої допомоги, що враховує унікальні потреби кожної дитини та сім'ї, а також сприяння реінтеграції дитини в безпечне й сприятливе середовище, будь то рідна сім'я, родина опікунів чи усиновителів, або інша форма сімейного виховання. Така цілісна система вимагає чіткої координації та взаємодії між усіма залученими сторонами.

Державні структури формують основу системи соціальних послуг, забезпечуючи правовий захист, фінансування, координацію зусиль та надання базових, життєво важливих послуг. Ключову роль тут відіграють центри

соціальних служб. Вони є первинною ланкою в наданні соціальних послуг на рівні територіальних громад, виконуючи роль своєрідних «координаторів допомоги» для сімей, які переживають кризу. Фахівці центрів соціальних служб здійснюють соціальний супровід сімей у кризовій ситуації, що включає регулярні візити, глибоку оцінку потреб сім'ї (психологічних, соціальних, освітніх, матеріальних), розробку та реалізацію індивідуальних планів супроводу. Метою є не просто вирішення поточних проблем, а відновлення здатності сім'ї самостійно функціонувати, виховувати дітей та долати труднощі.

Це включає роботу з батьківськими навичками, вирішення конфліктів, підтримку у працевлаштуванні та подоланні залежностей. Окрім того, центри соціальних служб активно працюють над запобіганням виникненню кризових ситуацій, проводячи соціально-профілактичну роботу. Це реалізується через організацію тренінгів та інформаційних кампаній для батьків з питань позитивного виховання, розвитку дитини, профілактики насильства та формування здорового способу життя. Також реалізуються програми підтримки дітей, спрямовані на розвиток їхніх соціальних навичок, формування самооцінки та вміння протистояти ризикам.

Фахівці із соціальної роботи проводять глибоку соціальну діагностику, на основі якої розробляються індивідуальні плани допомоги. Вони консультують батьків з питань виховання, законодавства, соціальних пільг та виступають посередниками у взаємодії сімей з іншими установами, такими як школи, дошкільні заклади, медичні установи, центри зайнятості та правоохоронні органи, забезпечуючи скоординований підхід до вирішення проблем.

В Одеській області функціонує розгалужена мережа центрів соціальних служб, що включає як обласний центр, так і численні районні та міські структури. Особливо ефективно працює центр соціальних служб Одеської міської ради, що забезпечує координацію роботи у всіх районах міста.

Важливою ланкою є Служби у справах дітей [48]. Це спеціалізовані органи виконавчої влади, які стоять на варті прав та законних інтересів дітей. Вони мають широкі повноваження для захисту дітей, що перебувають у зоні ризику або вже постраждали. Служби у справах дітей активно виявляють та обліковують дітей, які зазнають насильства, занедбаності, експлуатації або залишилися без батьківського піклування, реагуючи на звернення громадян, інформацію від освітніх та медичних закладів, поліції.

У випадках прямої загрози життю чи здоров'ю дитини, служби у справах дітей мають повноваження здійснювати невідкладні заходи, включаючи тимчасове вилучення дитини з небезпечного середовища. Це критично важливий аспект захисту. Служби у справах дітей також відповідають за оформлення правового статусу дитини, що є необхідним для подальшого влаштування та надання всіх належних соціальних гарантій та захисту.

Пріоритетним напрямком роботи служб у справах дітей є організація сімейних форм виховання, таких як опіка, піклування, усиновлення, а також влаштування у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Вони також представляють інтереси дитини в судах, захищаючи її права під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав, усиновлення, стягнення аліментів та інших питань, що стосуються долі дитини. Діяльність служб у справах дітей в Одеській області координує Служба у справах дітей Одеської обласної державної адміністрації, а також відповідні служби, створені при кожній місцевій раді, що дозволяє забезпечувати максимально оперативне реагування на потреби дітей на місцях.

Недержавні організації та благодійні фонди є незамінними партнерами у наданні соціальних послуг, доповнюючи державні ініціативи та часто пропонуючи більш гнучкі, інноваційні та адаптовані до локальних потреб рішення. Їхня діяльність часто підтримується міжнародними донорами, волонтерами та небайдужими громадянами, що дозволяє реалізовувати унікальні проекти. Прикладами таких організації є по-перше, Благодійний фонд «Карітас Одеса УГКЦ» [7]. Він є частиною великої міжнародної мережі

«Карітас», що базується на принципах милосердя, соціальної справедливості та безкорисливої допомоги нужденним. Фонд активно працює в Одеському регіоні, надаючи різнобічну допомогу дітям та сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах. Це включає гуманітарну допомогу (продукти харчування, засоби гігієни, одяг, ліки) малозабезпеченим сім'ям, сім'ям внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та тим, хто постраждав від війни. «Карітас Одеса УГКЦ» активно взаємодіє з державними структурами, іншими громадськими організаціями та міжнародними партнерами, забезпечуючи синергію зусиль та підвищуючи ефективність допомоги.

По-друге, Благодійна організація «Шлях додому» [8], є однією з ключових неурядових організацій в Одеському регіоні, що системно допомагає дітям та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їхня діяльність охоплює широкий спектр послуг, спрямованих на подолання кризових ситуацій, реінтеграцію та покращення якості життя. Організація надає соціальний супровід та консультивання сімей, де фахівці здійснюють індивідуальну роботу з тими, хто зіткнувся з такими викликами, як бідність, безробіття, домашнє насильство, залежності або перебуває під реальною загрозою втрати батьківського піклування. Цей супровід включає глибоку, всебічну оцінку потреб сім'ї, що охоплює психологічний стан її членів, житлові умови, доступ до освітніх послуг та медичного обслуговування. Крім того, надаються кваліфіковані консультації з правових питань, зокрема щодо оформлення життєво важливих документів, отримання соціальних виплат, захисту прав дитини, а також потужна психологічна підтримка для подолання травм і стресу.

Благодійна організація надає кризовий притулок для дітей підлітків, які опинилися в безпосередній небезпеці. Ця послуга є не просто тимчасовим дахом над головою, а й проведенням інтенсивної соціальної роботи, спрямованої на подальше безпечне влаштування дитини. Метою є повернення до рідної сім'ї, якщо всі проблеми вирішені та безпека гарантована, або ж влаштування в альтернативні сімейні форми, такі як патронатна сім'я,

прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу. Паралельно з наданням притулку діють програми реінтеграції, які є довгостроковими та включають цілий комплекс заходів. Ці програми охоплюють допомогу у відновленні соціальних зв'язків, всебічну адаптацію до навчання або праці та формування життєвих навичок, необхідних для самостійного та відповідального життя.

Крім того, «Шлях до дому» реалізує освітні та розвиваючі програми для дітей з неблагополучних сімей. Це включає додаткові заняття для надолуження прогалин у навчанні, розвиток нових навичок та підвищення мотивації до освіти. Проводяться різноманітні майстер-класи, гуртки та спортивні секції, що сприяють розвитку творчих здібностей, соціалізації та організації здорового дозвілля, відволікаючи дітей від негативного впливу.

По-третє, Громадська організація Громадський рух «Віра, Надія, Любов» [12] є опорою для сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, пропонуючи не просто тимчасову допомогу, а комплексний підхід до вирішення їхніх проблем. Це стосується як фінансових труднощів, так і соціальної та психологічної адаптації.

Одним з ключових напрямків діяльності організації є всебічна підтримка дітей з таких сімей. Це діти, які могли пережити психологічні травми через війну, конфлікти в родині або інші стресові події. Для них надається індивідуальна психологічна допомога та терапія, що допомагає впоратися з наслідками травм і відновити емоційну рівновагу. Окрім психологічної підтримки, рух активно сприяє доступу до освіти. Це включає допомогу з навчанням, забезпечення необхідним шкільним приладдям та створення умов для повноцінного розвитку дитини, що є критично важливим для її майбутнього.

Особливе значення має співпраця з державними установами та місцевими громадами. Наприклад, у Балті, у тісній взаємодії з поліцією, організація створює умови для соціальної адаптації дітей, які можуть мати проблеми з поведінкою або перебувати на обліку. Відкриття спортивних секцій, таких як східні единоборства, не лише займає дітей корисною

діяльністю, а й виховує дисципліну, відповідальність та самоконтроль. Паралельно проводяться виховні бесіди та надається допомога з навчанням, що допомагає дітям інтегруватися в суспільство та уникнути подальших правопорушень.

Не менш важливою є гуманітарна допомога. Сім'ї в складних обставинах регулярно отримують продукти харчування, одяг, іграшки та інші необхідні речі. Це дозволяє зменшити фінансовий тиск на родини та забезпечити базові потреби. Рух також активно підтримує багатодітні родини, які часто стикаються з особливими труднощами. Вся діяльність спрямована на захист прав і свобод дітей та їхніх родин, а також на підвищення якості їхнього життя, надаючи їм можливість подолати труднощі та отримати шанс на краще майбутнє.

І по-четверте Благодійна організація БФ «Вітрила дитинства» [6], яка була заснована з місією підтримки дітей та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Сім'ї, які переживають складні життєві обставини, часто перебувають під постійним стресом, мають за плечима травматичний досвід та зіштовхуються з емоційним виснаженням. Розуміючи це, «Вітрила дитинства» приділяє значну увагу психологічній підтримці. Фахівці фонду проводять індивідуальні та групові психологічні консультації для дітей та їхніх батьків. Ці сесії допомагають опрацювати травми, впоратися з тривогою, страхами, а також розвинути адаптивні механізми подолання стресу. Мета — не лише знизити рівень емоційного напруження, а й зміцнити внутрішні ресурси родини та підвищити її стійкість до майбутніх викликів.

Окрім психологічної підтримки, фонд активно сприяє розвитку та соціалізації дітей. Організуються різноманітні розвиваючі заняття та дозвілля: творчі майстер-класи, заняття в музичних, хореографічних чи театральних студіях, уроки англійської мови, художні гуртки. Такі активності дозволяють дітям відволіктися від щоденних труднощів, розкрити свої таланти, розвинути креативне мислення та соціальні навички. Для дітей з

неблагополучних сімей, які часто не мають доступу до подібних позашкільних можливостей через фінансові обмеження, ці заняття є безцінними для їхнього всебічного розвитку та інтеграції в суспільство.

Фонд створює «Соціальні хаби» [6] - спеціально облаштовані безпечні та дружні простори, де діти та батьки можуть збиратися, спілкуватися, отримувати консультації та брати участь у розвиваючих заходах. У цих хабах постійно працюють соціальні працівники та психологи, забезпечуючи комплексну підтримку та створюючи відчуття спільноти.

Ефективність роботи Благодійної організації значною мірою ґрунтується на тісній співпраці та партнерстві. Фонд активно взаємодіє з місцевими територіальними громадами Одеської області (такими як Таїровська, Авангардівська, Нерубайська), а також зі службами у справах дітей та освітніми закладами. Така співпраця дозволяє своєчасно виявляти родини, які потребують допомоги, координувати зусилля різних інституцій та забезпечувати максимально ефективну та всебічну підтримку. Завдяки цьому партнерству, «Вітрила дитинства» може надавати дійсно комплексну допомогу, яка охоплює всі сфери життя дітей та їхніх родин, сприяючи їхній стабілізації та розвитку у складних життєвих обставинах.

Отже, ефективна та комплексна система соціальних послуг для дітей з неблагополучних сімей на Одещині стала можливою завдяки об'єднанню зусиль державних структур та неурядових організацій. Ця співпраця забезпечує дітям всебічну допомогу, захист їхніх прав та інтересів, а також сприяє розвитку, реінтеграції та формуванню кращого майбутнього.

3.2 Аналіз практики використання методів і форм соціальної роботи з дітьми, які виховуються в неблагополучних сім'ях

В Одеському регіоні, у роботі з дітьми з неблагополучних сімей, як державні, так і недержавні організації використовують різноманітні методи та форми соціальної роботи, спрямовані на всебічну підтримку та захист.

Державні структури, зокрема центри соціальних служб, відіграють ключову роль у підтримці та захисті сімей, застосовуючи широкий спектр методів та інструментів для забезпечення їхнього добробуту. Їхня діяльність охоплює глибокий аналіз потреб, надання консультаційної допомоги, супровід у складних життєвих обставинах, а також проведення профілактичних заходів, спрямованих на зміцнення сімейних відносин та розвиток дітей.

Одним з перших і найважливіших етапів роботи соціальних служб є соціальна діагностика. Цей процес передбачає ретельне вивчення індивідуальних потреб кожної сім'ї, виявлення наявних проблем та визначення оптимальних шляхів їх вирішення. Завдяки цілеспрямованим інтерв'ю, анкетуванню та спостереженню, фахівці отримують повне уявлення про ситуацію в сім'ї, що дозволяє їм розробити ефективні стратегії допомоги.

На основі отриманих даних центри соціальних служб надають індивідуальне та групове консультування батьків. Це не просто роз'яснення інформації, а активна взаємодія, спрямована на підвищення батьківської компетентності. Консультації охоплюють широкий спектр питань, включаючи:

- особливості виховання дітей: фахівці допомагають батькам розібратися в різних підходах до виховання, надають поради щодо вирішення конфліктів, формування позитивних стосунків та розвитку потенціалу дитини;
- законодавчі аспекти: батьки отримують вичерпну інформацію про свої права та обов'язки, законодавчі норми, що стосуються захисту прав дитини, а також процедури отримання документів та оформлення юридичних питань;
- соціальні пільги та державна допомога: фахівці докладно роз'яснюють, на які види соціальних пільг та матеріальної допомоги сім'я може претендувати, допомагають у зборі необхідних документів та направляють до відповідних інстанцій.

Особливо значущою формою роботи центрів соціальних служб є соціальний супровід сімей у кризових ситуаціях. Це довготривалий, системний

процес підтримки, який надається сім'ям, що зіткнулися з серйозними труднощами, такими як насильство, залежності, втрата житла, бідність або інші складні обставини. Цей супровід включає:

- регулярні візити, соціальні працівники здійснюють систематичні відвідування сімей, щоб оцінити поточний стан, виявити нові потреби та відстежити динаміку змін;

- розробка та реалізація індивідуальних планів допомоги для кожної сім'ї створюється унікальний план, який враховує її специфічні потреби та цілі. Цей план може включати психологічну допомогу, юридичну підтримку, сприяння у працевлаштуванні, допомогу в налагодженні побуту тощо;

- посередництво у взаємодії з іншими установами, соціальні працівники виступають сполучною ланкою між сім'єю та іншими важливими інституціями. Вони допомагають батькам налагодити співпрацю зі школами (для вирішення питань навчання та поведінки дітей), медичними закладами (для отримання необхідної медичної допомоги та профілактичних оглядів), а також з правоохоронними органами (у випадках, коли необхідно забезпечити захист прав дитини або дорослих).

Життя та добробут дітей, особливо тих, хто опинився у складних життєвих обставинах або зоні ризику, є пріоритетом для Служб у справах дітей. Ці важливі установи відіграють ключову роль у забезпеченні безпечного та сприятливого середовища для розвитку кожної дитини, використовуючи комплексний підхід до виявлення, реагування та підтримки.

Робота Служб у справах дітей починається з проактивного виявлення та обліку дітей, які перебувають у зоні ризику. Це означає, що фахівці не чекають, поки проблема загостриться, а активно шукають ознаки можливих загроз. Це може включати моніторинг сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, взаємодію з освітніми та медичними установами, а також роботу з громадою. Така превентивна діяльність дозволяє вчасно ідентифікувати дітей, які потребують допомоги, чиї батьки не можуть належним чином

виконувати свої обов'язки, або які стали жертвами насильства чи недбалою ставлення.

Коли існує пряма загроза життю чи здоров'ю дитини, Служби у справах дітей діють негайно та рішуче. У таких випадках застосовується форма невідкладного вилучення дитини з небезпечного середовища. Це критично важливий інструмент, що дозволяє оперативно захистити дитину від фізичної чи психологічної шкоди. Ця процедура проводиться з дотриманням всіх правових норм та з максимальною турботою про психологічний стан дитини. Після вилучення дитина розміщується у тимчасовому притулку або іншому безпечному місці, де їй надається необхідна допомога та підтримка.

Однією з ключових форм роботи Служб у справах дітей є оформлення правового статусу дитини. Це надзвичайно важливий етап, адже без визначеного правового статусу дитина не може повноцінно користуватися своїми правами та отримувати необхідну допомогу. Це стосується, наприклад, оформлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, що відкриває шлях до подальшого влаштування в сім'ю.

Центральне місце у роботі Служб займає організація сімейних форм виховання. Метою є забезпечення кожній дитині можливості зростати в люблячій та підтримуючій сімейній атмосфері. Серед таких форм:

- опіка та піклування - встановлюються над дітьми, які залишилися без батьківського піклування, і передбачають передачу дитини на виховання родичам або іншим близьким особам, які здатні забезпечити її потреби;
- усиновлення надає дитині новий дім та повну інтеграцію в нову сім'ю, з усіма правами та обов'язками, як у біологічної дитини;
- влаштування у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу - ці форми виховання дозволяють дітям, які не можуть бути усиновлені, зростати в умовах, максимально наближених до сімейних, отримуючи належний догляд та увагу.

Один з центральних напрямків роботи БФ «Шляху додому» є глибока психосоціальна підтримка. Це не просто разові консультації, а системна робота, що включає індивідуальні та групові сесії з кваліфікованими психологами, зокрема дитячими. Ця допомога надається у різних форматах: стаціонарно, через мобільні бригади, що виїжджають до сімей, або ж онлайн, що стало особливо актуальним в умовах сьогодення. Особливий акцент робиться на роботі з дітьми, які пережили травматичний досвід, наприклад, пов'язаний з військовими діями. Психологи допомагають їм справлятися з посттравматичними стресовими розладами, тривогою та страхами.

«Шлях додому» визнає, що ефективна допомога дітям неможлива без роботи з їхніми батьками та родинами. Саме тому функціонує «Школа батьківства» [9], де батьки та опікуни навчаються навичкам позитивного виховання, ефективної комунікації з дітьми, вирішення конфліктів та створенню сприятливого домашнього середовища. Проводяться сімейні групові наради та бесіди, що сприяють покращенню внутрішньосімейних стосунків, допомагають батькам зрозуміти потреби своїх дітей та знайти спільні рішення проблем. Також надається індивідуальне консультування з фахівцями – юристами, психологами та соціальними працівниками, що дозволяє вирішувати конкретні питання та надавати цілеспрямовану підтримку.

Значний акцент робиться на освіті та розвитку особистості дітей, виходячи за рамки звичного навчання. Організація успішно підтримує роботу трьох центрів дошкільного розвитку в Одесі, де найменші діти з неблагополучних сімей отримують можливість для раннього розвитку та якісної підготовки до школи, що є фундаментом їхнього майбутнього. Для дітей шкільного віку в Центрі освіти та дозвілля «Міст у майбутнє» [54] функціонують безкоштовні гуртки та студії. Тут діти можуть займатися танцями, різними видами спорту, розвивати творчі здібності у мистецьких студіях, а також опановувати основи комп'ютерної грамотності та інформатики, що є необхідним для успіху в сучасному світі.

Захист дітей та профілактика дитячої безпритульності є ключовими напрямками діяльності фонду. Для дітей віком від 7 до 18 років функціонують центри денного перебування та гуртожиток «Велика родина» [55], які забезпечують безпечне середовище, де діти перебувають під наглядом, отримують харчування, допомогу з домашніми завданнями та беруть участь у розвиваючих заходах. Фонд активно здійснює профілактичну діяльність, спрямовану на попередження потрапляння дітей до груп ризику, зокрема «дітей вулиці». Це досягається шляхом ранньої ідентифікації сімей у складних життєвих обставинах та наданням превентивної допомоги, що дозволяє запобігти загостренню кризових ситуацій.

Громадський рух «Віра, Надія, Любов», що активно працює в Одесі, є яскравим прикладом організації, яка цілісно підходить до підтримки дітей та родин, що опинилися в складних життєвих обставинах. Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямків, що вибудовуються на комплексній системі допомоги та реабілітації, завжди з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини. Основні методи та форми роботи цієї організації ґрунтуються на глибокому розумінні викликів, з якими стикаються ці діти, і спрямовані на максимальне відновлення їхнього благополуччя та інтеграцію в суспільство.

Насамперед, організація надає невідкладну та систематичну гуманітарну й матеріальну допомогу. Це включає регулярну видачу продуктових наборів сім'ям, які відчувають продовольчу нестачу, будь то разова допомога у кризових ситуаціях, таких як евакуація або втрата доходу, чи довготривала підтримка для сімей у скрутному становищі. Продукти можуть видаватися на спеціальних пунктах допомоги або доставлятися адресно тим, хто не може прибути особисто, наприклад, малозабезпеченим чи багатодітним родинам.

Крім матеріальної підтримки, ключовим напрямком є надання комплексної соціально-психологічної підтримки та реабілітації. Для дітей, які пережили травматичні події (війну, насильство, втрату близьких), психологічна допомога є надзвичайно важливою. Фахівці організації проводять індивідуальні психологічні консультації, використовуючи методи когнітивно-

поведінкової терапії, ігрової терапії та арт-терапії [13], допомагаючи дитині адаптуватися до нових умов, подолати тривогу та страхи.

Організація також створює безпечні простори для групової роботи, де діти можуть взаємодіяти з однолітками, розвивати соціальні навички та висловлювати свої емоції. Це можуть майстер-класи з малювання, ліплення [27], музики та театральних постановок, що є ефективними для дітей, яким важко вербалізувати свої переживання.

Благодійний Фонд «Вітрила дитинства» відіграє надзвичайно важливу роль у житті дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах на Одещині, щоденно втілюючи свою місію в реальність. Це не просто мізерна допомога, а глибока, всебічна інвестиція у майбутнє українських дітей. Фонд надає їм реальну можливість мати повноцінне дитинство та реалізувати свій невичерпний потенціал, попри всі труднощі, з якими вони стикаються. Кожен день, кожна взаємодія та кожен організований захід стає ще одним кроком до подолання їхніх випробувань, повертаючи їм відчуття захищеності та радості. Робота фонду — це безперервний потік підтримки, який охоплює найрізноманітніші аспекти життя дитини та її родини, допомагаючи їм не просто вижити, а й повноцінно жити, розвиватися та успішно інтегруватися у суспільство.

Регулярно проводяться різноманітні розвиваючі майстер-класи та гуртки, такі як майстер-класи з техніки «торцювання» з гофрованого паперу [24], що розвиває дрібну моторику та творче мислення, або спеціалізовані заняття в студії «Розумники» [5] для дітей 3-6 років, які спрямовані на ранній розвиток логіки та мовлення в ігровій формі. Ці заходи сприяють розвитку не лише творчих здібностей, а й когнітивних та комунікативних навичок.

Діяльність «Карітас Одеса УГКЦ» значно посилюється через реалізацію різноманітних проєктів, що дозволяють охопити більшу кількість потребуючих та надавати специфічні види допомоги.

Наприклад, проєкт «Children Donation Project – Ukraine» [60] є яскравим прикладом освітньої та соціальної підтримки. Він спрямований на

забезпечення дітей з вразливих сімей усім необхідним для навчання: це не лише шкільне приладдя, рюкзаки чи навчальні посібники, а й оплата гуртків, репетиторів, або навіть допомога у придбанні техніки для онлайн-навчання. Це допомагає дітям не випадати з освітнього процесу та отримувати якісні знання, незважаючи на матеріальні труднощі в родині.

Хоча проєкт «Відновлення та розширення можливостей через доступ до ринку та стійкі економічні перетворення» (REMARKET) [11] безпосередньо орієнтований на дорослих, його вплив на дітей є величезним. Допомагаючи батькам отримати нові професійні навички, знайти роботу або розпочати власну справу, проєкт REMARKET значно покращує економічне становище сім'ї. А це, своєю чергою, напряду впливає на якість життя дітей, їхнє харчування, доступ до освіти та медичного обслуговування, створюючи більш стабільне та безпечне середовище.

Особливе місце займає Молодіжний центр «Карітас Одеса УГКЦ» у місті Южне [29]. Це сучасний простір, який надає соціально-психологічний та освітній супровід для широкого кола дітей та молоді: від внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та тих, хто постраждав від бойових дій, родин у складних життєвих обставинах. У центрі проводяться як індивідуальні, так і групові психологічні консультації, що допомагають дітям та підліткам впоратися з травмами війни, адаптуватися до нових умов, подолати стрес.

Важливою метою «Карітас Одеса УГКЦ» є не лише надання прямої допомоги, а й сприяння інтеграції та соціалізації дітей у суспільство. Це досягається через активне залучення дітей до групових занять та заходів, що створює можливості для їхнього спілкування з однолітками та формування дружніх зв'язків. Участь у спільних проєктах виховує у дітей почуття приналежності до спільноти та відповідальності за спільну справу.

Нарешті, ефективність діяльності «Карітас Одеса УГКЦ» значною мірою залежить від їхньої готовності до партнерства та співпраці. Фонд активно взаємодіє з державними установами, іншими благодійними та громадськими організаціями, а також з місцевими громадами. Така співпраця

дозволяє об'єднувати ресурси, обмінюватися досвідом та надавати більш комплексну та системну допомогу. Це забезпечує максимальне охоплення та ефективність програм, спрямованих на підвищення якості життя та розкриття потенціалу кожної дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах в Одесі та Одеській області.

Отже, ми розглядали аналіз методів і форм соціальної роботи з дітьми, що виховуються в неблагополучних сім'ях на Одещині. Цей аналіз показав, що в регіоні функціонує розгалужена система підтримки, яка об'єднує зусилля як державних структур, так і недержавних організацій. Державні установи, зокрема центри соціальних служб та Служби у справах дітей, зосереджуються на комплексній соціальній діагностиці, індивідуальному та груповому консультуванні батьків, соціальному супроводі сімей у кризових ситуаціях. Вони також відіграють ключову роль у виявленні дітей у зоні ризику, їхньому невідкладному захисті та забезпеченні належних сімейних форм виховання, таких як опіка, усиновлення чи влаштування до прийомних сімей.

Недержавні організації, у свою чергу, суттєво доповнюють державні ініціативи, надаючи глибоку психосоціальну, гуманітарну та матеріальну допомогу. Вони створюють спеціалізовані програми для розвитку дітей (освітні та творчі гуртки), підтримують батьківські компетенції через «Школи батьківства». Завдяки ефективній співпраці між усіма учасниками процесу, в Одеському регіоні вдається забезпечити комплексний та багатовекторний підхід до підтримки дітей з неблагополучних сімей, спрямований на їхній всебічний розвиток, захист прав та успішну інтеграцію у суспільство.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей

Ефективна соціальна робота з дітьми з неблагополучних сімей в Одеському регіоні – це не просто надання допомоги, а складний, багатогранний процес, що вимагає системного підходу, постійного

вдосконалення та глибокого розуміння унікальних потреб кожної дитини та сім'ї. У нинішній динамічній ситуації, коли Україна переживає трансформацію системи соціальних послуг, а Одеська область демонструє значний потенціал у цій сфері, існує нагальна потреба у розробці та впровадженні комплексних рекомендацій, які дозволять не лише реагувати на існуючі проблеми, а й активно запобігати їх виникненню, а також забезпечувати сталий розвиток та добробут найвразливіших верств населення.

Ключовим елементом успішної соціальної роботи є бездоганна міжвідомча співпраця та координація між усіма суб'єктами, що надають соціальні послуги. Це не просто декларація, а практична необхідність. По-перше, необхідно створити та впровадити єдину, інтегровану інформаційну платформу, яка б слугувала центральним хабом для обміну даними між усіма державними структурами – центрами соціальних служб, службами у справах дітей, закладами освіти та охорони здоров'я, а також правоохоронними органами. Ця платформа має забезпечувати оперативний доступ до актуальної інформації про дітей та сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах, що дозволить уникнути дублювання зусиль, забезпечити комплексну оцінку потреб та ефективно відстежувати результативність наданих послуг.

По-друге, вкрай важливо налагодити систему регулярних міжвідомчих нарад та спеціалізованих тренінгів для фахівців з усіх залучених структур. Ці зустрічі повинні бути спрямовані не лише на обмін передовим досвідом, а й на розробку уніфікованих протоколів реагування на кризові ситуації, відпрацювання чітких механізмів перенаправлення сімей та дітей, а також на постійне підвищення кваліфікації щодо новітніх методів та інструментів соціальної роботи. По-третє, необхідно активно стимулювати та фінансово підтримувати розширення мережі спільних проєктів між усіма зацікавленими сторонами. Це може бути створення спільних мобільних груп швидкого реагування, які включали б соціальних працівників, психологів, юристів та представників поліції, здатних оперативно виявляти випадки насильства,

занедбаності або експлуатації дітей та надавати невідкладну допомогу на місці.

Фокус на ранньому виявленні потенційних проблем та превентивній роботі є фундаментом ефективності соціальної політики. Замість того, щоб лише реагувати на наслідки, ми повинні активно працювати на упередження. Для цього критично важливо посилити роль освітніх та медичних закладів як первинних ланок виявлення ризиків. Це вимагає проведення систематичних навчальних програм для педагогічних та медичних працівників, які б навчали їх розпізнавати тонкі ознаки неблагополуччя у сім'ї та своєчасно інформувати відповідні соціальні служби. Чіткі алгоритми дій мають бути розроблені та постійно оновлюватися. Крім того, необхідно активно розвивати програми підтримки молодих батьків, особливо тих, хто перебуває у групах ризику.

Ці превентивні ініціативи мають охоплювати широкий спектр питань: від психологічної готовності до батьківства, формування навичок позитивного виховання та ефективного вирішення конфліктів до профілактики насильства та формування здорового способу життя. Також, надзвичайно важливим є проведення масштабних інформаційних кампаній та підвищення обізнаності населення про важливість захисту прав дітей, доступні механізми отримання соціальних послуг та відповідальність батьків. Це має відбуватися через усі доступні канали – ЗМІ, соціальні мережі, публічні заходи – з метою подолання стигматизації, яка часто супроводжує звернення за соціальною допомогою, та заохочення сімей до активної взаємодії із соціальними службами.

Соціальна робота повинна бути максимально індивідуалізованою та адаптивною, оскільки кожна сім'я та дитина є унікальними і мають специфічні потреби. Це означає не просто надання стандартного набору послуг, а створення персоналізованої стратегії допомоги. Необхідно поглибити індивідуальний підхід до розробки планів супроводу сім'ї. Кожен такий план повинен бути не просто переліком можливих послуг, а комплексною дорожньою картою, яка враховує специфіку конкретної сім'ї, її сильні сторони, внутрішній потенціал та визначені цілі. Акцент має бути зроблений на

відновленні здатності сім'ї до самостійного функціонування та формування у неї стійких навичок долати труднощі, а не лише на тимчасовому вирішенні поточних проблем. Також, необхідно значно розвивати послуги кризового втручання та тимчасового притулку для дітей та підлітків, які опинилися в безпосередній небезпеці. Це передбачає не лише збільшення кількості та покращення умов таких притулків, а й забезпечення інтенсивної психологічної та соціальної роботи, спрямованої на подальше безпечне влаштування дитини та її реінтеграцію у відповідне середовище.

Якість соціальної роботи безпосередньо залежить від кваліфікації та мотивації фахівців, а також від сталості ресурсів. Для цього необхідно запровадити систему обов'язкової безперервної професійної освіти та супервізії для всіх соціальних працівників, психологів та інших фахівців, залучених до роботи з дітьми з неблагополучних сімей. Регулярна супервізія є невід'ємною частиною професійного розвитку, дозволяючи фахівцям опрацьовувати емоційне вигорання, отримувати професійну підтримку та підвищувати якість своєї роботи. Окрім цього, необхідно активно розвивати волонтерський рух та залучати громадськість до надання соціальних послуг.

Отже, ми проаналізували основні шляхи вдосконалення соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей в Одеській області. Було наголошено, що це складний процес, який вимагає цілісного підходу та постійного розвитку. Для досягнення максимальної ефективності необхідно зосередитися на кількох ключових напрямках: посилення міжвідомчої співпраці, раннє виявлення проблем та превентивна діяльність, а також індивідуалізація соціальної допомоги.

Крім того, важливе значення має професійний розвиток фахівців та залучення волонтерів. Ці рекомендації спрямовані на створення стійкої системи підтримки, що дозволить не лише ефективно реагувати на існуючі виклики, а й активно запобігати їх виникненню, забезпечуючи добробут дітей та сімей в регіоні.

Висновок до третього розділу

У цьому розділі було розглянуто, як синергія зусиль державних структур та неурядових організацій формує ефективну систему соціальних послуг для дітей з неблагополучних сімей на Одещині. Детальний аналіз виявив багатогранність та взаємодоповнювальний характер діяльності як державних установ, що зосереджені на діагностиці та захисті, так і громадських організацій, які надають психосоціальну та матеріальну допомогу.

Було детально розглянуто різноманітні методи та форми соціальної роботи, які застосовуються в регіоні. Державні структури зосереджені на діагностиці, консультуванні та супроводі сімей у кризових ситуаціях, а також на першочерговому захисті та влаштуванні дітей у безпечні сімейні форми виховання. Недержавні організації, у свою чергу, доповнюють ці зусилля, надаючи психосоціальну, гуманітарну допомогу та розвиваючи спеціалізовані програми, що підвищують батьківські компетенції та всебічний розвиток дітей.

Крім того, було окреслено пріоритетні шляхи вдосконалення цієї роботи. Ключовими є посилення міжвідомчої співпраці, раннє виявлення проблем з акцентом на превентивній діяльності, а також індивідуалізація соціальної допомоги для забезпечення максимально релевантної підтримки кожній дитині та сім'ї.

ВИСНОВКИ

Сім'я – це первинне та найважливіше середовище для соціалізації дитини. Саме тут дитина отримує свій перший досвід взаємодії зі світом, навчається спілкуватися, вибудовувати стосунки, формувати свою емоційно-вольову сферу. Якщо ж функціонування сім'ї порушується – чи то через економічні труднощі, конфлікти, залежності батьків або інші деструктивні чинники – це створює значні ризики для повноцінного та гармонійного розвитку дитини. У таких випадках своєчасна соціальна підтримка та професійне втручання стають не просто бажаними, а критично необхідними. Без них дитина залишається беззахисною перед викликами, які їй не під силу подолати самотійно.

Для всебічного розуміння проблеми було проаналізовано різні теоретичні підходи, включаючи психологічний, соціологічний, педагогічний, соціально-педагогічний та соціально-психологічний. Кожен з цих підходів розкриває певні грані сімейного неблагополуччя та його впливу на дитину, що дозволяє сформуванню цілісної картини.

Окрім теоретичного підґрунтя, значну увагу було приділено аналізу українського законодавства у сфері соціального захисту дітей із неблагополучних сімей. Важливо розуміти, що законодавча база не просто декларує права дитини, але й визначає чіткі механізми співпраці між державними органами, соціальними службами та іншими інституціями. Ця співпраця спрямована на надання всебічної допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, гарантуючи їм право на безпечне та повноцінне дитинство.

У сучасних умовах, особливо з огляду на повномасштабну війну, соціальна робота з дітьми з неблагополучних сімей в Україні набуває безпрецедентної значущості. Зростання кількості сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, а також поглиблення соціально-економічних проблем, спричинених війною, створюють нові виклики для соціальних служб.

Однак, незважаючи на труднощі, спостерігається позитивна тенденція до еволюції у підходах до соціальної роботи. Сучасна практика свідчить про поступовий перехід від надання лише базових послуг до застосування комплексного, системного підходу. Цей підхід охоплює широкий спектр підтримки, включаючи не тільки матеріальну чи гуманітарну допомогу, а й глибоку психологічну, освітню та правову допомогу. Мета такого комплексного втручання – не просто вирішити поточні проблеми, а створити умови для стабільного розвитку дитини та її сім'ї, забезпечити їхню соціальну інтеграцію та добробут у довгостроковій перспективі.

Вагомий внесок у розвиток соціальної роботи в Україні, особливо в умовах повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 році, робить діяльність міжнародних партнерів. Яскравим прикладом є робота ЮНІСЕФ, який у період з 2021 по 2024 роки продемонстрував виняткову здатність адаптувати свої програми до реалій воєнного часу. Було реалізовано значні ініціативи, спрямовані на захист прав дітей, надання невідкладної медичної та психологічної допомоги, забезпечення функціонування мобільних мультидисциплінарних команд для надання комплексної підтримки безпосередньо в громадах.

Крім того, ЮНІСЕФ активно проводить просвітницьку діяльність серед населення, підвищуючи обізнаність про права дітей та доступні механізми допомоги, а також посилює потенціал місцевих соціальних структур через навчання фахівців та методологічну підтримку.

Водночас, залишаються серйозні виклики, що перешкоджають забезпеченню належного рівня підтримки для дітей з неблагополучних сімей.

До них належать: труднощі у своєчасному виявленні таких родин, необхідність подолання глибоких психологічних травм у дітей, спротив сімей будь-якому зовнішньому втручання, складність збалансування прав дитини та батьків, важливість врахування унікальних культурних особливостей кожної сім'ї, а також недостатній розвиток превентивної роботи.

Попри існуючі труднощі, існують реальні можливості для значного підвищення ефективності соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей. Це вимагає комплексного підходу, що охоплює декілька ключових напрямків. По-перше, подальший розвиток міждисциплінарної співпраці є критично важливим: проблеми таких сімей часто переплітаються з питаннями здоров'я, освіти, правопорядку, тому ефективна допомога можлива лише за умови скоординованих дій соціальних працівників, психологів, педагогів, лікарів та юристів. Це дозволить забезпечити цілісний підхід до кожної родини та дитини.

По-друге, необхідно вдосконалювати систему раннього виявлення кризових сімей, щоб своєчасно виявляти ознаки неблагополуччя та втручатися до того, як ситуація стане критичною. Це передбачає навчання фахівців, які працюють з дітьми (вчителів, вихователів), розпізнаванню тривожних сигналів. По-третє, безперервне підвищення кваліфікації фахівців є запорукою адаптації до нових викликів та застосування сучасних методик роботи, що допомагає їм ефективніше справлятися зі складними випадками та запобігати професійному вигоранню. Нарешті, активізація профілактичної роботи з сім'ями та дітьми, спрямована на запобігання виникненню проблем, є не менш важливою, ніж реагування на вже існуючі кризи.

Реалізація цих напрямів має значно зміцнити всю систему соціального захисту дітей, зробивши її більш стійкою, чутливою до індивідуальних потреб та ефективною у протидії сучасним викликам. Коли соціальні служби працюють злагоджено, превентивно та з високим рівнем професіоналізму, це не лише забезпечує своєчасну допомогу дітям, а й сприяє формуванню стабільної довіри до соціальних служб у суспільстві. Довіра, у свою чергу, є основою для відкритої співпраці з родинами, що перебувають у складних обставинах, дозволяючи їм своєчасно звертатися за допомогою та ефективніше використовувати надані ресурси.

У підсумку, такі покращення забезпечують більш стабільну та чутливу до потреб дітей підтримку, тим самим сприяючи їхньому гармонійному

розвитку та успішній інтеграції в суспільство, надаючи їм шанс на краще майбутнє.

На Одещині успішно функціонує потужна та всеосяжна система соціальних послуг, цілеспрямовано розроблена для підтримки дітей, які опинилися у скрутних життєвих обставинах через несприятливі сімейні умови. Ця ефективна система стала можливою завдяки тісній та скоординованій взаємодії між державними інституціями та неурядовими організаціями. Така співпраця є ключовою для надання дітям всебічної допомоги, забезпечення надійного захисту їхніх законних прав та інтересів, а також створення сприятливих умов для їхнього гармонійного розвитку, успішної реінтеграції у суспільство та формування кращого майбутнього.

Детальний аналіз методів і форм соціальної роботи з дітьми, які виховуються в неблагополучних сім'ях на Одещині, чітко засвідчив наявність у регіоні розгалуженої та багатогранної системи підтримки. Ця система успішно інтегрує зусилля як державних структур, так і різноманітних недержавних організацій, створюючи синергетичний ефект, що значно посилює її ефективність.

Під час цього аналізу було ретельно розглянуто механізми функціонування державних установ, зокрема центрів соціальних служб та Служб у справах дітей, які відіграють центральну роль у цьому процесі. Вони зосереджують свою діяльність на кількох ключових напрямках. Було розглянуто підходи до комплексної соціальної діагностики кожної окремої сім'ї, що дозволяє виявити кореневі причини проблем та визначити найбільш ефективні шляхи їх вирішення. Саме для цього були розроблені спеціалізовані методики оцінки потреб сімей, які враховують як соціальні, так і психологічні аспекти.

Фахівці цих установ надають індивідуальне та групове консультування батькам, допомагаючи їм розвивати батьківські компетенції, долати кризи та покращувати внутрішньосімейні стосунки. Для ефективності цих консультацій були розроблені програми підтримки батьківства, що включають

як теоретичні знання, так і практичні навички. Невід'ємною частиною їхньої роботи є соціальний супровід сімей у кризових ситуаціях, що передбачає постійну підтримку та моніторинг змін у житті родини. Для координації цієї діяльності розроблено чіткі протоколи взаємодії між різними службами.

Крім того, державні структури виконують критично важливу функцію раннього виявлення дітей, які перебувають у зоні ризику, та забезпечення їхнього невідкладного захисту. Це включає оперативне реагування на випадки жорстокого поводження, нехтування потребами дитини або інших загроз її безпеці та добробуту. З цією метою було розглянуто та розроблено механізми швидкого реагування та співпраці з правоохоронними органами.

Також було детально розглянуто внесок недержавних організацій, які виступають як потужне доповнення до державних ініціатив, значно розширюючи спектр послуг та підвищуючи їхню доступність. Вони надають глибоку психосоціальну підтримку, допомагаючи дітям та їхнім батькам долати психологічні травми, розвивати стресостійкість та покращувати емоційний стан. З цією метою були розроблені індивідуальні та групові програми психологічної допомоги, адаптовані до потреб різних вікових груп. Важливою складовою їхньої роботи є гуманітарна та матеріальна допомога, що включає забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами та іншими необхідними речами.

У рекомендаціях, що стосуються вдосконалення соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей на Одещині, було розглянуто кілька ключових напрямків. По-перше, наголошується на посиленні міжвідомчої співпраці між державними структурами та громадськими організаціями. Для цього розглянуто можливості спільних інформаційних платформ та розроблено уніфіковані стандарти надання послуг. По-друге, акцент робиться на ранньому виявленні проблем та превентивній діяльності.

Замість реагування на вже існуючі кризи, було розглянуто та розроблено методики оцінки ризиків та профілактичні заходи, включаючи освітні програми для батьків. По-третє, важливим аспектом є індивідуалізація

соціальної допомоги, де кожна сім'я розглядається як унікальна. Для цього розглянуто та розроблено гнучку систему індивідуального планування, що дозволяє адаптувати підтримку до конкретних потреб.

Крім того, у рекомендаціях розглянуто важливість професійного розвитку фахівців та залучення волонтерів. Були розглянуті найкращі практики у цій сфері та розроблені регулярні освітні програми й тренінги для спеціалістів. Для волонтерів також розглянуто ефективні моделі залучення та розроблено спеціальні програми навчання та наставництва. Усі ці аспекти спрямовані на створення стабільної та ефективної системи підтримки, що дозволить не лише оперативно реагувати на виклики, але й активно запобігати їх виникненню, забезпечуючи добробут дітей та сімей в Одеському регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/1/O_%20Epel_T_Liakh_I_Silantieva_APSR_FPSRSO_KSPSR.pdf.pdf (дата звернення 20.05.2025 р.).
2. Баджелідзе Н. Т. Аналіз причин сімейного неблагополуччя як основа для превентивної соціальної роботи. Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали двадцять п'ятої міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2025 р.) / гол. ред. В. В. Корнешук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О. 2025. С. 89-92.
3. Біліченко Г. В. Соціально-педагогічний супровід розвитку дитини в контексті гуманістичної парадигми освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія.* 2016. №1(11). С.22-27. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2016/1/4.pdf> (дата звернення 27.05.2025 р.).
4. Білотор Т. В., Артеменко І.Е. Особливості соціальної роботи з неповними сім'ями, які виховують дітей дошкільного і молодшого шкільного віку // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2016. № 3-4. С. 76-83. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/srutip_2016_3-4_12.pdf. (дата звернення 25.05.2025 р.).
5. Благодійна організація БФ «Вітрила дитинства» : веб сайт. 2023. URL: <https://www.facebook.com/share/p/16U1pVr6zr/> (дата звернення 24.05.2025 р.).
6. Благодійна організація БФ «Вітрила дитинства» : веб сайт. URL: <https://www.facebook.com/share/19RmFVB4hu/> (дата звернення 27.05.2025 р.).

7. Благодійний фонд «Карітас Одеса УГКЦ» : веб сайт. URL: <https://www.caritas.od.ua> (дата звернення 24.05.2025 р.).
8. Благодійна організація БФ «Шлях до дому» : веб сайт. URL: <https://wayhome.org.ua/> (дата звернення 26.05.2025 р.).
9. Благодійна організація БФ «Шлях до дому». Школа батьківства: веб сайт. 2023. URL: <https://www.facebook.com/share/p/15Cr5dykBj/> (дата звернення 24.05.2025 р.).
10. Бученко О.Ю. Впровадження інноваційних технологій соціальної роботи з дітьми із неблагополучних сімей: кваліф. робота магістра. Запорізький національний ун-т. Запоріжжя. 2020. С. 95. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/2249/1/Бученко%20О.pdf> (дата звернення 20.05.2025 р.).
11. “Відновлення та розширення можливостей через доступ до ринку та стійкі економічні перетворення” або REMARKET: веб сайт. URL: <https://www.caritas.od.ua/zaproshuyemo-vas-vzyaty-uchast-u-proyekti-vidnovlennya-ta-rozshyrennya-mozhlyvostej-cherez-dostup-do-rynku-ta-stijki-ekonomichni-peretvorennya-abo-remarket/> (дата звернення 24.05.2024 р.).
12. Громадська організація Громадський рух «Віра, Надія, Любов» : веб сайт. URL: <https://www.fhl.org.ua/> (дата звернення 24.05.2025 р.).
13. Громадська організація Громадський рух «Віра, Надія, Любов» : веб сайт. 2023. URL: <https://www.facebook.com/share/v/16Sccku9KB/> (дата звернення 27.05.2025 р.).
14. Гуцуляк Л. І. Неблагополучна сім'я як соціально-педагогічна проблема. *Innovations and prospects in modern science. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference.* (March 13-15, 2023) SSPG Publish. Stockholm. Sweden. 2023. С.177-181. URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/bitstreams/e931baf4-c162-4455-847a-3925cbddafa2/download> (дата звернення 25.05.2025 р.).
15. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність¹ закладів освіти. навч.-методич. посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В.,

Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/Посібник_Протидія%20насилъству_0.pdf (дата звернення 26.05.2025 р.).

16. Керівництво МПК з психічного здоров'я психосоціальної підтримки В умовах та надзвичайної ситуації. Київ: Пульсари, 2017. 218 с. URL: [https://hryoutest.in.ua/storage/881/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%8\[6%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%9C%D0%9F%D0%9A.pdf](https://hryoutest.in.ua/storage/881/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%8[6%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%9C%D0%9F%D0%9A.pdf) (дата звернення 26.05.2025 р.).

17. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1513689511.pdf> (дата звернення 20.05.2025 р.).

18. Кобилянська Т. Типологія сімей з різними ознаками. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань. 2018. №2. С. 131–142. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2018.149230> (дата звернення 20.05.2024 р.).

19. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2020. 352 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3617/1/СоцПедаг_КОЗИРЄВ_18-02-21.pdf (дата звернення 25.05.2025 р.).

20. Конвенція про права дитини: офіц. переклад. Київ : ВР, 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 20.05.2025 р.).

21. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. (дата звернення 26.05.2025 р.).

22. Коржік І.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей із неблагополучних сімей. *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2018 р., м. Ніжин)*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018.

С.39-42. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/zbirnuk_tez_2018.pdf. (дата звернення 28.05.2025 р.).

23. Корнієнко О.О. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей в Україні. *ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»*. Журнал *Legal Bulletin* № 1 (7). 2023. С. 32-39. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-33X-2023-07-32-39> (20.05.2025 р.).

24. КУ «Центр підтримки сімей з дітьми». Майстер клас з виготовлення аплікації. 2024. веб сайт. URL: <https://www.facebook.com/share/p/16g3S6oYby/> (дата звернення 25.05.2025 р.).

25. Логвиненко Т. Меденци А. Сім'я як інститут первинної соціалізації дитини. *Теорія і практика роботи фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти в умовах суспільних викликів: зб. матеріалів регіональної наук.-практ.конф., присвяченої пам'яті багаторічного організатора навчально-наукових тренінгів, спеціаліста реабілітаційного центру Zevenbergen Франка Ван ден Ейндена (Дрогобич, 20-21 квітня 2023 р.)* / за заг. ред. Т.О. Логвиненко. Дрогобич. 2023. С. 89-93. URL: https://fhpp.dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/region.-nauk.-prakt.-konf._20-21.04.23-r.pdf³ (дата звернення 16.05.2025 р.).

26. Лотанюк Г.С. Особливості виховання дітей у благополучних і неблагополучних сім'ях. *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2018 р., м. Ніжин)*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С.54-55. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/zbirnuk_tez_2018.pdf. (дата звернення 25.05.2025 р.).

27. Майстер клас «Чарівний кіт»: веб сайт. 2024. URL: <https://www.facebook.com/share/v/1BgSrR6LUZ/> (дата звернення 26.05.2025 р.).

28. Мамчур, І.В. Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія:*

Психологія (1). 2023. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5>.
(дата звернення 24.05.2025 р.).

29. Молодіжний центр «Карітас Одеса УГКЦ» у м. Южне : веб сайт. URL: <https://www.sip-starter.com/ua/projects/molodizhnii-centr-karitas-odesa-ugkc-u-m-yuzhne-odeskii-raion-odeska-oblast-ukrajina> (дата 27.05.2025 р.).

30. Про Національну програму «Діти України» : Закон України від 18.01.1996. № 63/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>. (дата звернення 26.05.2025 р.).

31. Нечосіна О. Брошура «Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис». Київ. 2019. 16 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/510/3.Функціонування_системи_соціальних_послуг_в_Україні.pdf⁴ (дата звернення 26.05.2025 р.).

32. Олійник Г. М. Долга Т.О. Особливості корекційної роботи соціального працівника із неблагополучними сім'ями. *The IX International Scientific and Practical Conference "Promising ways of information technology development"*, November 13-15, 2023, Bilbao, Spain. С. 341-345. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/10/PROMISING-WAYS-OF-INFORMATION-TECHNOLOGY-DEVELOPMENT.pdf> (дата звернення 22.05.2025 р.).

33. Офіційний сайт Юнісеф Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення 27.05.2025 р.).

34. Пихтіна Н. П. Вплив стихійної соціалізації дітей дошкільного віку в умовах неблагополучної сім'ї на виникнення негативних проявів у їхній поведінці. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні наук. 2018. Вип.38. С. 104-112. URL: https://docs.google.com/document/d/1tdJCUng8DjCzPnWtOOGh_-_dHg-DgCjcnSdfEuNVR4U/edit?usp=drivesdk (дата звернення 22.05.2025 р.).

35. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 19.12.2024 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 14.05.2025 р.).

36. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Закон України від 31.03.2016. № z0621-16. Дата оновлення 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text> (дата звернення 20.05.2025 р.).

37. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: Закон України від 02.07.2015. № z0866-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення 20.05.2025 р.).

38. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Закон України від 01.07.2016. № z0990-16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> (дата звернення 21.05.2025 р.).

39. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів: Закон України від 30.12.2015. № z0127-16. Дата оновлення 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16#Text> (дата звернення 25.05.2025 р.).

40. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 16.05.2025 р.).

41. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20110710> (дата звернення 14.05.2025 р.).

42. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 14.05.2025 р.).

43. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації. Методичний посібник. / Уклад.: Г.Б.Растроста. Суми. НВВ КЗ СОІППО: 2018. 64 с.

44. Ребенок В. Р., Наумкіна О. А. Проблема соціалізації дітей з неблагополучних сімей. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 9. С. DOI: 243-245.10.36074/grail-of-science.22.10.2021.42. (дата звернення 23.05.2025 р.).

45. Сахно П. І., Теслик Н. М. Вікова психологія: конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет. 2024. 190с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97861/1/Sakhno.pdf;jsessionid=637A0847003CD7A02164C151ABC0DFD4> (дата звернення 25.05.2025 р.).

46. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 14.05.2025 р.).

47. Сільвестрова О.Ю. Технології соціальної допомоги: навч. посіб. / Луцьк: ЛНТУ. 2023. 104 с. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/Технології%20соц.допомоги.%20Навч.%20посібник.pdf> (дата звернення 27.05.2025 р.).

48. Служба у справах дітей Одеської обласної державної адміністрації : веб сайт. URL: <https://ssn.od.gov.ua/> (дата звернення 25.05.2025 р.).

49. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З.⁶ П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1513689573.pdf> (дата звернення 24.05.2025 р.).

50. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія. Волинський національний університет імені Лесі Українки. / В. Петровича, С. Чернети. ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». Луцьк. 2021. 342 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19749/3/soc_robota_monograf.pdf (дата звернення 23.05.2025 р.).

51. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: монографія / І. В. Пеша, І. В. Сопівник, В. В. Галайдюк, О. Б. Кошук. Київ: Компринт, 2023. 449 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056869.pdf> (дата звернення 25.05.2025 р.).
52. Тисак А. Соціальний супровід дітей у неблагополучних сім'ях. *НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ Ч. 2*: матеріали XIV Всеукраїнської наук. конф. студентів та молодих науковців. (м. Умань 28 квітня 2021 р.). Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань. 2021. С. 178-181. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2021/2/61.pdf (дата звернення 25.05.2025 р.).
53. Хлівнюк Т. П., Кіріяк А. І. Соціальна інклюзія в контексті цифровізації: можливості та ризики для соціальної держави. *Гельветика: Психологія та соціальна робота. Психологія та соціальна робота*. Вип. 2(60). 2024. С. 135–149. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/40492> (дата звернення 25.05.2025 р.).
54. Центр освіти та дозвілля «Міст у майбутнє»: веб сайт. URL: <https://wayhome.org.ua/centr-mist-u-majbutnye/> (дата звернення 27.05.2025 р.).
55. Центр реабілітації та соціальної адаптації «Велика родина»: веб сайт. URL: <https://wayhome.org.ua/tsentr-velyka-rodyna/> (дата звернення 26.05.2025 р.).
56. Чебоненко В. Психологічна допомога дітям, які пережили травмуючі події. *Практична психологія*. 2022. С. 104-108. URL: https://znayshov.com/FR/14103/pv_022_1-2-104-108.pdf (дата звернення 25.05.2025 р.).
57. Шевченко О. В. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 2. С. 237-247. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/96d186ba-c5e9-4280-93c9-ab5a6768d691/content> (дата звернення 26.05.2025 р.).
58. Bowlby J. Attachment and Loss, Vol. 1. New York: Basic Books, 1969.

59. Erikson E. H. *Childhood and Society*. W. W. Norton & Company. 1950. 445 p.
60. Every child needs a friendly environment: how the Child-Friendly Space for war-affected children works at Caritas Pidkamin (Ukraine). Caritas. November. 2024. URL: <https://caritas.ua/news/every-child-needs-a-friendly-environment-how-the-child-friendly-space-for-war-affected-children-works-at-caritas-pidkamin-ukraine/> (дата звернення 26.05.2025 р.).
61. "Ministry of Social Policy of Ukraine partners with UNICEF to support vulnerable families and children affected by war. Cabinet of Ministers of Ukraine". *UNICEF*. December 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ministerstvo-sotsialnoi-polityky-ukrainy-spiivpratsiuie-z-iunisef-dlia-pidtrymky-vrazlyvykh-simej-ta-ditei-shcho-postrazhdaly-vid-viiny> (дата звернення 27.05.2025 р.).
62. Peter L. Berger., Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* Books. 1966.
63. Specialist teams provide stability for vulnerable families in Ukraine. *UNICEF*. February 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/specialist-teams-provide-stability-for-vulnerable-families> (дата звернення 26.05.2025 р.).
64. "UNICEF urges stronger safeguards for Ukrainian child refugees". *UNICEF*. March 2022. URL: <https://www.axios.com/2022/03/19/unicef-ukraine-human-trafficking> (дата звернення 27.05.2025 р.).

ПРИЧИНИ ТА ЗОВНІШНІ ПРОЯВИ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ СІМЕЙ

